مارکسیەتی پۆست مۆدێرنە، گەڕانەوەی مارکس بۆ کۆمەڵگە.. سمکۆ محەمەد

زیاتر لە 30 ساڵە فکر کەوتۆتە خزمەت کاپیتالیزمی هاوچەرخی دوای سۆڤیەت، لەدوای ئەزموون کردنی مۆدێرنەوە کە بونیادگەراکانی بەرهەمهێنا و مارکسیان وەکو پیاوێکی ئایدیۆلۆژیستی دۆگما پێناسە کرد، ئیدی دژەکانی بەهەموو ئایدیاکانەوە ئەم فەلسەفەیەیان لەبیری خەڵکدا بردە دەرەوە، تەنانەت لەنێو شانە حیزبیەکانیشدا هەوڵێك هەبوو بۆ ناشیرین کردنی مارکس و خودی ماتریالیزمی دیالیکتیك کە بەرلەوەی تیۆرێك بێت بۆ شۆڕشی کرێکاری، بەروحی فەلسەفەکە ناسراوە، بەڵام چونکە کڕۆکی فەلسەفەکە نەخوێنرابو□، بەناچار بەئایدیۆلۆژیای بەناو سۆسیالیزمی سۆڤیەتەوە گرێیاندا، بەڵام دوای ئەو زەمەنە و هاتنی پۆست مۆدێرنە کە لەگەڵ تەکنۆلۆژیای زیرەکدا کەوتنە ململانێ، بەوپێیەی ک□ م□ر□ق خ□ریکە خۆی نزیك دەکاتەوە لەسەنتەر، چونک□ م□ر□ق پیشتر کەنارخراو، یان پەراوێزخرابوو لەسەنتەری بڕیاری سیاسی، تێگەیشتنەکە گۆڕا کە ئەم فەلسەفەیە دەبێ سەرلەنوێ بخوێنرێتەوە.

ئێستا بیرۆکەی نوێ هەیە لەسەرتاسەری دونیا و بەتایبەتی ئەورووپا، بۆ خوێندنەوەیەکی جیاوازی فکری مارکس وەکو خۆی، من لەم سۆنگەیەوە گەرەکمە خوێنەری کورد ئاشنا بێت بۆ ئەو هەوڵە فکرییە جیهانیی□ی کە خەریکە جارێکی تر ئەم فکرە ئەزموون بکاتەوە لەنێو کایەی رۆشنبیری و کۆمەڵناسی و تەنانەت کارگێری و ئابوریش رەنگبداتەوە.

(بێرنارد قاسۆر) بیرمەند و چەپێکی فەڕانسییە، لەکتێبی (داهاتووی کۆمۆنیزدا) کە نزیکەی 10 ملیۆنی لێ چاپ کراوە و وەرگێردراوەتە سەر زۆربەی زمانەکانی دونیا و پڕفرۆشترین کتێبی ساڵی 2022 بووە، باس لەگەڕانەوەی بەهای فەلسەفە دەکات، بەتایبەتی تێزەکەی مارکس کە فەلسەفەیەکە بۆ پراکتیك کردن لەسەر زەمینی ژیاندا، چونکە داب□□انێکی راستەوخۆی لەگەڵ رابردووی فەلسەفەی کلاسیك درووست کردووە و تاکە فەلسەفەشە کە تەنها تیۆری نیە و لەسەر زەمینی واقیعە و زەمینەی پراکتیکی هەیە، بەوپێیەی کەئینسان دەتوانێ بەئیرادەی خۆی شۆڕش بەسەر ئەو سیستمەدا بکات کەلەژێر ناونیشانی کاپیتالیزم و کاپیتاڵیزمی هاوچەرخو دەرەنجامەکەشی ببینێ، بەڵام نەك وەکو ئەوەی ل□س□ق□ی□ت بینیمان پراکتیك کراو و جگە

لەسەرمایەداری دەوڵەتی شتێکی تری بەرهەمنەهێنا.
بەرنارد لەوچاوپێکەوتنەدا کە ڕۆژنامەی لەمۆندی پاریسی لەگەڵیدا ئەنجامیداوە، جەخت لەو پێشنیارە دەکاتەوە کە لەکتێبەکەی باسی لەخوێندنەوەی هاوچەرخانە دەکات بۆ تیۆرەکەی مارکس، ئەو پێیوایە ئەم سەردەمە واتە لەدوای 2011 وە تەوژمێکی نوێی خوێندەواری فکر هاتووەتە ئاراوە و بەچاوێکی ترەوە مارکس دەخوێنرێتەوە، ئەوانەی کە ڕەخنەی لێـــدەگرن و ئەوانەش کە لایەنگـــری ئەو فکـــرەن، هەردوولا هاوڕان لەسەر ئەوەی مارکس زیندووە، بۆیە لەم چەند ساڵەی دواییدا، کتێبەکانی مارکس لەکتێبخانەکانی جیهاندا زۆرترین فرۆشی هەبووە، بەتایبەتی تێزەکانی لەسەر ئاین و ئەدەب و فەرهەنگ و دونیای دوو چینی و هتد، چونکە دەرکەوت دونیای چینایەتی دە هێندە بەرامبەر بووە لەدوای ڕوخانی سۆڤیەتەوە کە بەر لەو سیستەمە دژایەتی ئەو فەلســەفەیە دەکـــرا، بەو پێیەی کە ئـــاشکرا بـــووە، ئەوە سیســـتمی سەرمایەدارییە دووچاری قەیرانی جۆراوجۆر دەبێتەوە، نەك خودی خەڵك یـــان کـــایە کۆمەڵـــایەتی و فەرهەنگییەکـــان، بۆ نمـــوونە هەمـــوو ئەو ئەدەبیـــات و زمـــانەی کە لەمیـــدیا و لەکۆنفرانســـە نێـــودەوڵەتی و لەکاتییەکانیشدا هەیە، زمان و ئەدەبیاتی مارکسە و لەژێر ڕۆشنایی ئەو فەلسەفەیە پرسیارەکان ئاراستەی سیستمی سەرمایەداری پۆست مۆدێرنە دەکرێت.

مـــارکس لەکتێـــبی کاپیتالیزمـــدا نووســـیویەتی (قۆنـــاغە یەك لەدوای یەکەکـــان ئەم گۆڕانکاریانەیـــان درووســـت کـــردووە، بۆیە دەتـــوانرێت هەنگاو بەهەنگاو بەهەمان زانست و وردبینی سرووشتییەوە، هەموو قۆناغێك بەپێی هەلومەرجی تایبەتی خۆی بخوێنرێتەوە و لێکدانەوەی بۆ بکرێـــت، چـــونکە شیکـــاری بۆ دۆخـــی هەر کۆمەڵگەیەك و سیســـتمەکەی لەئەنجامی شۆڕشی فەرهەنگیدا هۆشیاری بەرهەمدێنێ، خوێندنەوەی ئابوریش چەندین لقی جیاوازی هەیە، بۆ ئەمەش بیرکەرەوەکان دەتوانن هاوکاری خەڵك بن)، ئەم قۆناغە کە بەردەوام سیستمی سەرمایەداری هـــاوچەرخی خســـتۆتە بەردەم قەیرانـــی هەمە جۆر، نمـــوونەش جەنگـــی بایۆلۆژی وەکو هاتنی ڤایرۆسی کۆرۆنا و ئاوڵەی مەیموون و جەنگی خۆراك کە دوای جەنگی ڕوسیا و ئۆکرانیا سەریهەڵدا، دیمەنێکی ئەو فەزا دراماتیکییە ئابورییە کە ئامانجەکەی کەنارخستنەوەی کەرتی تایبەت و بەسەنتەر کردنەوەی سەرمایەی دەوڵەتە لەهەموو دونیادا، واتە جۆرێکی دیکەی ململانێی ناخی لەنێو سیستمەکە سەریهەڵداوە، بۆیە دەبێ بەجۆرێکی تر تیۆرەکەی مارکس بخوێنرێتەوە.

ئەزموون کردنەوەی حەتمیەت

ئەو حەتمیەتە مێژووییەی کە مارکس بۆ سیستمی کاپیتاڵیزمی خستۆتە بژاردەیەکی تاڵەوە، حەتمی□تێکە کە خۆدەربازکردن لەدۆخەکە مەحاڵە، بەڵام ئەوەشی خستۆتە رو کە ناکرێ بەهەمان ئەزموون و وانەی پێشووتر، مامەڵە لەتەك ئەم سیستمەدا بکرێ کە خۆی گۆڕیوە، ئەلێرەوەیە کە دەرکەوتووە ئەم سیستمە دەسەڵاتدارەی دونیا کە بەسەرمایە و زێدەباییەکی نوێ و بەئامێرکردنی مرۆڤی وەکو کاڵا بەکارهێناوە، لەبەرامبەر ئەوەی مارکس و کۆمۆنیزمی نوێ و بەفکری نوێوە بووەتە رۆژەڤ، دەریخستووە کە ئینسان هیچ پێویست ناکات تاکو ئەبەد ئەم ئەزموونە دووبارە بکاتەوە کە زەمینەی بۆلانیکەمی خۆشگوزەرانی نەهێشتۆتەوە،جگە لەجەنگی جۆراو جۆری وەکو بەردەوامی قەیرانی تەندرووستی و درووستکردنی جۆرەها ڤایرۆس وەکو پەلەوەر و بەراز و تادەگاتە ڤایرۆسی کۆرۆنا و دواجاریش کۆلێرا و ئاوڵەی مەیمون و ڤایرۆسی دیکەش بەڕێوەن، هەموو ئەمانە لەسایەی قەیرانە چارەسەر نەکراوەکانی سیستمی سەرمایەداری بوونە بەمڵۆزم بەسەر ژیانی ئینسانەوە.

بۆیە مارکس لەپۆستمۆدێرنەشدا دەتوانێ لەتێزەکانی خۆی سەبارەت بەسەربەخۆیی نەتەوەکان و دەوڵەت و سیاسەت بەزیندوو بهێڵێتەوە، چونکە وەها قسەی کردووە کە رێگری کردن لەفەزای سیاسی و مانەوەی نەتەوەی بندەست و سەردەست، جگە لەسۆسیالیزم هیچ سیستمێکی تر چارەسەری ناکات، ئەوەتا سەرمایەداری دوای 32 ساڵ سەرکەوتنی بەسەر سۆڤیەتدا، هێشتا ئەو قەیرانەی چارەسەر نەکردووە و تەنها بۆ ماوەیەکی کاتی نەبێ، هەروەك مانەوەیقەیرانی بەردەوامی سیاسی لەنێوان دەوڵەتە دژەکان و کێشەی ئۆکرانیا و روسیا، قەیرانی ئەتۆمی ئێران و کۆریای باکور، کێشەی بەردەوامی نەتەوە بندەستەکان وەکو کەیسێکی هەمیشەیی، هەروەها قەیرانی کەنداو و کێشەی یەمەن و سوریا و تورکیا و لیبیا و لوبنان و مەغریب و جەزائیر و هتد، ئەمە جگەلەو هەژاری و نائەمنتیە کۆمەڵایەتیەی کە سەرتاسەری ئامریکای لاتینی گرتۆتەوە، جگە لەو کوشتارە ناڕاستو□خ□یەی نێو ئامریکا کە هیچ میدیایەك لەدونیادا فۆکسی نەخراوەتە سەری و داتاکان وەکو خۆی بڵاو ناکرێنەوە.

لەبارەی ئابوریشەوە قەیرانی نێوان کۆمپانیاکان و کێشەی گازو نەوت و ململانێی دراوە بەبەهاکان و قەیرانی گاز و کارەبا، هەروەها پیس بوونی ژینگە و بڵاوبوونەوەی ماد دەی هۆشبەر و هەژاری و قەیرانی ئاو و هتد، هەموو ئەمانە سەلماندویانە کە دەبێتفکر لەئێستادا بۆ چارەسەری ریشەیی بگەڕێت، ئەویش گەڕانەوەی ئەلتەرناتیڤەکەی مارکسە بۆ سیستمی ژیان لەهەموو کایەکاندا، چونکە مارکس لەکتێبی

سەرمایەدا گوتوویەتی (کۆمۆنیزم لەسەرووی فەزای کۆمەڵایەتی کلاسیکییە کە ئینسان لەگەڵ قۆناغەکاندا پێی ئاشنا بووە، بۆیە بەکۆمۆنیزم نامۆیە)، ئەگەرنا لەو نامۆبوونە رزگاری دەبێت ئەگەر قۆناغەکان وەکو خۆی بخوێنێتەوە، چونکە ئەگەر کۆمۆنیزم و سۆسیالیزم وەهم بێت، ئەوا چەقبەستوویی و چارەسەر نەکردنی ریشەیی دوو چینی و پیس بوونی ژینگە، خراپتر نەبێ باشتر نییە.

نامۆبوونی بەکۆمەڵ

مارکس کە باسی لە هەقیقەتی واقیعی کردووە، ئەوەی سەلماندووە کە ئەو فەزایەی هەیە تەنها ئایدیاکان خوڵقاندوویانە و قەناعەتیان بەخەڵك کردووە کە ئەم دونیایە و کاردانەوە ئابورییەکانی، واقیعێکی هاشا هەڵنەگرە و هیچ ئەلتەرناتیڤیکی تری نییە، بۆیە لەرووی سۆسیۆلۆژیەوە دەبێ خوێندنەوەیەکی دیکە بۆ ئەو نامۆبوونە بەکۆمەڵەی جیهان بکەین کە چی لەپشتەوە راوەستاوە، ئایا تەنها ئایین و کولتووری جیاوازە؟، یان پچڕانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانە کە تەکنەلۆژیا هۆکارە سەرەکییەکەیەتی؟. یان دووبارە کردنەوەی ئەزموونی ژیانە بەفۆرمێکی دیکە؟. یان زاڵ بوونی ئەو گوتارە خەیاڵییەیە کە بەهەشتی وەهمی درووست کردووە و ئینسانی ناچار کردووە قەناعەت بکات؟. هەموو ئەم فاکتەرانە پێشتریش هەبوون بە رێگری کردن لەپێشکەوتن، بەڵام فەلسەفە توانی شیکاریان بۆ بکات و کاریگەری لەسەر ئەو نەرمە هەبێت کە هەقیقەتی جەوهەری سیاسییەکەی ئاشکرا کردووە، بەڵام کە دژایەتی فەلسەفە کراوە وەکو کەرەستەیەك بۆ گۆڕانکاری، مانای ئەوە نییە ئینسان دەستەوستان دانیشتووە و بیریلە دەرچەیەکی نوێ و هاوچەرخ نەکردۆتەوە.
بایەخدان بەو دۆخەی کە تەواوی ئینسانی نامۆ کردووە لەگەڵ خودی خۆی و تەکنەلۆژیاو و تەنانەت سرووشتیش، دیاردەیەکە باڵی کێشاوە بەسەر تەواوی جیهاندا، واتە هیچ کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتوو لەگەڵ کۆمەڵگەیەکی دواکەوتوو، جیاوازیەکی ئەوتۆیان لەنێواندا نەماوە، تەنها لەرووی فۆرمەوە جیاوازن، دەنا وەکو یەك لەئاستی ژیانی خۆیان نامۆن، وەکو یەك دژی ئەو جیاوازییە بەردەوامەی ژیانن کە لەدرامایەکی تاهەتایی دەچێت و هەر رۆژەو دیمەنێکی تراژید کۆمیدی لە بەخش دەکرێت.

کۆمەڵگەی پۆستمۆدێرن.

کۆمەڵگەی بەشەری نوێ کە بەبێ ویستی خۆی بووەتە کۆمەڵگەی ئۆنلاین، بەبێ ئەوەی ئاگای لەخۆ بێت خەریك دەستوپەنجە لەگەڵ ئەو فەزایە

نەرم دەكات كە بەناوى پۆستمۆدێرنەوە دياردەى سەيروسەمەرە درووست دەكات و فەزا دەخوڵقينێ، لەكاتێكدا ئەوە ئاشكرايە كە پۆستمۆدێرنيزم ئەو ئەگەرانەى گەورە كردۆتەوە كە بريتين لەو بيرۆكانەى كە لەژێر ناونيشانى (فرە شوناسى و گومان لەسەرد و خوێندنەوەى مێژوو و كێشەى زمان و ئاسانكردنى بونيادگەرى،هەر بۆ پاڵپشتى كردن و گەڕانەوەى فەلەسەفەى ماركس بۆ نێو كۆمەڵگەى پۆست مۆدێرن، (فريدريك جايمسۆن)لەكتێبى پۆستمۆدێرنەدا تێزێكى بەناونيشانى 5 پێشنيارى هاوچەرخ بۆ ماركسيزم لەدواى دەيەى يەكەمى ساڵى 2000 بڵاوكردۆتەوە كە ل□گ□قارى (بدايات) ژمارە 5 ساڵى 2013 بڵاوكراوەتەوە، بەڵام دواى ئەوەى خوێند□م□وە كە باسى كۆمەڵگەى پيشەسازى دەكات وەكو كۆمەڵگەيەكى ماندوو بەدواى ئەلتەرناتيق دا دەگەڕێت، هەروەها باسى تێكه□ك□شانى ئەو فكرانە دەكات كە لەسەروەختى مۆدێرنەدا هاتن، ئەو پێيوايە كە مادام مەعريفە كۆمابوونى كولتوور و فەلسەفەى گەلانە، كەواتە دەتوانين ماركس تێكەڵ بەبيرۆكە نوێيەكانى پۆستمۆدێرنە بكەن، لێرەوە بۆم دەركەوت كە ئەوەى ماركسى خستبووە دەرەوەى بيرى كۆمەڵگە و ميتۆدى خوێندن و ناشيرين كردنى تيۆرەكە و پەراوێزخستنى لەنێو كتێبخانەكان، وەكو مەترسي□ك بۆ سەر هەموو كايەكانى ژيان نيشان درابوو، بەتايبەتى ئاين و نەتەوە و دەوڵەت و كولتوور، ئەو خوێنەرانە بوونە كە بەپاڵپشتى هێزى سياسى دەرەكى و بەپاڵپشتى هێزى دواكەوتووى كۆمەڵگە، ماركسيان وەكو كارتێكى ديكەى سياسى كارپێكراو و دوژمنيان بۆ درووست كردووە،هەروەكو ئەوەى (جۆ مەكارس)سيناتۆرى ئامريكى لەسەدەى رابردوو دژايەتى ئەم فەلسەفەيەى دەكرد و رێگرى لەچاپ و بڵاوكردنەوەى ئەو تێزانە دەكرد كە ماركس پێشكەشى هيومانيزمى كردووە، هەروەها ئەو خوێنەر و نووسەرانەى سەركووت دەكرد كە لەژێر كاريگەرى تێزەكانى ماركس بوون و بەرهەميان هەبوو.

ئەو موناقەشە نوێيەى كە پشتگيرى ماركس دەكات لەدونياى پۆستمۆدێرنەدا وەكو ئەلتەرناتيق ت□ماشا بكرێت، ئەوەيە كە پۆستمۆدێرنەكان بۆيان دەركەوت سەرمايەدارى بەتەنها ناتوانێ چارەنووسى خۆى ديارى بكات و كۆتايى بەقەيرانە جياوازەكان بهن□، ناشتوانێ بەرگرى ئابورى لەخۆى و لەو فۆرمە ژيانە بكات كە جێكەوتەى كردووە و كردوويەتى بەواقيعێكى هەرزكراو، ناشتوانێ فۆرمێكى جوان بەديموكراسى و هەڵبژاردن بدات كە تاكە شانازى دوا بەرهەمى ئيستاتيكى سياسى سيستمەكەيەتى و ريكڵامى بۆ دەكات، چونكە دەركەوتووە بەشدارى سياسى تەنها بەشدارى نوێنەر نييە بۆ پارلەمان و ئەنجومەنى نوێنەران، ب□□ ر□گەى بەهەموو دژەكان دا تاكو

بەشداری سیاسی بکەن لەژێر ناونیشانی جیاوازی، بەتایبەتی ئەدیب و نووسەر سەرکووت دەکرد، چونکە لەژێر کاریگەری تەزەکانی مارکس بوون، لەکاتێکدا مومکینە ئەم تەزە کەمێکی لەوەربگیرێت و جارێکی تر بخوێنرێتەوە.

خوێندنەوەیەکی ناڕاستەوخۆ

من لێرەدا بە ئەوەی جارێکی تر بەفکری نوێ و بەعەقڵێکی سەردەمیانەوە مارکس بخوێنینەوە، چەند پێشنیارێك دەخەمە ڕوو.
پێشنیاری یەکەم: دەرکەوت کە سەرمایەداری تەنها سیستمی بەرهەمهێنان نییە، بەڵکو دابەشکاری سیستمە لەکایەیەکانیش کەوتۆتە سەرشانی، ئەویش ئیدارەدانی سیاسەت و ئابوری هەمووئەو وڵاتانەشە کە خۆیان خاوەنی کارەکتەری خۆیان نین، کەوابوو لەدوای پۆست مۆدێرنەوە سەرمایەداری بۆی دەرکەوتووە کە هەموو کەلێنەکانی بە پێناکرێتەوە، بەتایبەتی ئایدیای فکری، هەر بە نموونە لەدوای هاتنی کۆڤید 19 و کەرەنتینە کردنی تەواوی دونیا، چارەسەری بە سەنتەرکردنی ئابوری پێنەکرا، تەنها شتێك کە کردی ئەویش درووست کردنی ململانێ بوو لەنێو کۆمپانیاکان، هەروەها ئەو جەنگە نادیارەش کۆتایی پێنەهاتکە پێی دەگوترێت جەنگی کۆتایی هەموو قۆناغەکان، کەوابوو دەبێت پەیژەی تیۆرەیەکی نوێ کە چاوەڕوانکراو نییە پێشنیار بکرێت، ئەویش زەمینە خۆشکردنە بە چەپ و مارکسیەکان کە بەشدارییەکی هێمنانە و لۆژیکیانەی سیاسەت و ئابوری بکەن، تاکو ڕێگە لە کۆنترۆڵ و قۆرخکاری بگرن لەبازاڕەکاندا، یان لەلیڤەی ململانێ ئابوریەکان و کایەکانی دیکەشدا پشکیان هەبێت، ئەمە هەنگاوی یەکەمە بە نەهێشتنی ئەو جیاوازیە چینایەتیەی کە کۆمپانیاکان درووستیان کردووە و خودی سیستمی سەرمایەداری هاوچەرخ ناتوانێ کۆنترۆڵی بکات.
پێشنیاری دووەم: شیکردنەوەی تیۆری قەبوڵکردنی جیاوازی سیاسی و بەهاوڵاتی بوون و ململانێی سیاسی و دەوری هاوڵاتی لەیەکلایی کردنەوەی هێز لەڕێگەی پرۆسەی هەڵبژاردنەوە، چونکە دەرکەوت هەموو ئەو فەزایەی کە سیستمی سەرمایەداری خوڵقاندوویەتی، تەنها بە درێژکردنەوەی تەمەنی خۆیەتی و هیچی تر، دەنا لەهیچ شوێنێکی دونیا بەدەنگی خەڵك هێز یەکلایی نەبۆتەوە و باڵانسی هێزیش ڕانەگیراوە، باشترین نموونەش ئەو دەوڵەتانەن کە لەدوای 6 مانگ لەدەنگدان دۆخی سیاسی سەقامگیری بەخۆیەوە نابینێت و دەسەڵاتیش دەستاو دەستی پێناکرێت، ئامریکا کە رابەرایەتی سەرماداری دەکات، بینیمان چۆن لەنێوان ترامپ و بایدن نزیکەی ساڵێکی پێچوو، دەسەڵات دەستاودەستی

پێنەکرا، خەڵکیش بەناچار چوونەوە قاڵبی خۆیان و هیچ دەورێکیان نەبوو لە یەکلایی کردنەوەی باڵانسی هێز، هەروەها بەردەوامبوونی جەنگ لە رۆژهەڵات و بۆرما و ئەفغانستان و دواترینیش ئۆکراینا و روسیا بوو.

پێشنیاری سێهەم: هەڵوەست وەرگرتن لە بەرامبەر ئەم سیستەمە نوێیەی کە ناومان ناوە سەرمایەداری هاوچەرخ، ئەوەیە کە بە پێچەوانەی رابردوو، میتۆد و پراکتیك پێکەوە لەژێر پەرچەمی شۆڕشی نوێ مانیفێست بکەینەوە، بەتایبەتی نوێکردنەوە و شیکردنەوەی هەموو ئەو زاراوە و تێرمە ئابوری و سیاسیانە بەلۆژیکی ئێستا، هەروەها گرێدانی چەمکی ریفۆڕم بە شۆڕشی فکری دژ بە ئایدیۆلۆژیای حیزبی کە بەهەموو ستایلەکانیەوە ئەزموون کراو چارەسەری ژیانی نەکرد، بەتایبەتی کۆنترۆڵ کردنی کۆمەڵگە لەرێگەی ئاین و نەتەوە و دواجاریش سۆسیال دیموکرات کە وەهمی بە تەواوی کۆمەڵگەی بەشەری درووست کرد و شکستی هێنا.
شیکردنەوەی مەزنایەتی هێزی ئابوری و سیاسی و سەربازی و دیبلۆماسی دەوڵەتانی کۆڵۆنیالیستیبە سەر دەوڵەت و نەتەوە بندەستەکان، پێویستیەکی فکری و تیۆریە کە دەبێ بەرمەبنای تیۆرەکانی مارکس جارێکی دیکە خوێندنەوەیان بۆ بکرێت، چونکە دەرکەوت هیچ هێزێکی مەزن بوونی نییە ئەگەر کۆمپانیا و گروپی مافیای چەکفرۆشی و نەوت فرۆشی لەپشتەوە نەبێت، کەوابوو باشترین رێگە گەڕانەوەی فەلسەفەی مارکسە بەرێکخستنەکی دیکەوە، وەڵامی ئەو پرسانە بدەینەوە.
پێشنیاری چوارەم: لەوە تێگەیشتین کە روخانی یەکێتی سۆڤیەت نەبووە کۆتایی ململانەی نێوان ئامریکا و هاوپەیمانەکانی، لەگەڵ روسیای نوێ و هاوپەیمانەکانی کە دەوڵەتی گەمارۆدرا و بەهێنن، لەرێوە بەمان سەلمێنرا کە جەنگی گەرم و ساردی سەدەی رابردووش، لەسەر بنەمای سەرمایەداری و کۆمۆنیزم و سۆسیالیزم نەبوو، باشترین نموونەش گەش کردنی ئاگری جەنگی نێوان روسیا و ئۆکرانیابوو کە تەنگی بەرۆژئاوا هەڵچنیوە لەرووی ئابوریەوە، کەواتە ئەوەی بەناوی مافی و مرۆڤ و بازاڕی ئازاد و دیموکراسیەتیشەوە بانگەشەی بۆ دەکرا کە ئێستا رۆژئاوا خەریکە پاشەکشەی لێدەکات، تەنها وەکو ئەلتەرناتیفی ئەو بیرۆکەیە بوو کە سەرمایەداری بەگشتی ترسیان لێی هەبوو.

پێکەوەلکاندنی هەردوو سیستەمی سەرمایەداری و سۆسیالیزم بەمانا فراوانەکەی، باشترین بیرۆکەی پۆست مۆدێرنیە کە بتوانێ هەم سیستەمەکە لەو تەنگەژەکانی ئابوری و سیاسی رزگار بکات، هەم بتوانێ

کۆمەڵگە دژەکان ئاشت بکاتەوە، هەم خەڵکی هان بدات کە ڕێگری بکەن لەو مەسرەفگەراییەیکە بۆتە باعیسی دەوڵەمەندبوونی هەرچی زیاتری کۆمپانیاکان، گرەوی ئەمەش لەوەدایە هەم بەهایەك بە کۆمەڵگەکان بگەڕێنەوە، هەم کێشەی قەوارەی دەوڵەتی نەتەوەیی و دەوڵەتی ساختەی درووستکراو چارەسەر بکەن کە لەدوای یەکێتی سۆڤیەتەوە ئەم مۆدێلە زیاتر پەرەی سەند.

پێشنیاری پێنجەم: لەدوای هاتنی پۆست مۆدێرنە کە بەشێك لەبیرمەندانی وەکو هابرماس پێیانوایە تەواوکەری مۆدێرنەیە، مارکسیەت تیۆرەکەی بەشێوەیەکی پراکتیکی نوێ لەدونیای سەرمایەداری هاوچەرخ پراکتیك کردووە، ئەویش بەسەر موفرەدەکانی ژیان لەنێو تەکنەلۆژیا پراکتیك دەکرێت، بەتایبەتی ڕەخنەگرتن لەو کۆمپانیایانەی کە بەرهەمهێنەری تەکنەلۆژیا و بەشت کردنی ئینسان کار دەکەن، باشترین ڕێگە چارەسەر ئەوەیە لەڕێگەی پەروەردەوە منداڵ و گەنج فێر بکرێت کە تەکنەلۆژیا تەنها بە بەدەستهێنانی داتایە، نەك بەشتکردن و بەکۆیلەکردنی ئینسان، تاکو بیر لەهیچ شتێکی تر نەکەنەوە، ئەم پەروەردەیە لەسەریەتی بەرەنگاوڕەنگی و کراوەیی و دوور لە ئایدیای وشك،جارێکی تر خۆی پێناسە بکاتەوە و موقاشەی دواچارەنووسی ئینسان بکات.

گرینگی ئەم زیادکردنە ڕۆشنبیرییەی کە پەرچەکردارە بەسەر مارکسیزمی کلاسیکیدا، تەنها ئابوری نییە، بەڵکو مۆڕاڵیشە، هەروەها ململانەیە لەسەر گەڕانەوەی بەها بە شتەکان کە کۆمپانیاکان لەڕێگەی کاڵای ناپێویستەوە بەرهەمیهێناون و خەڵکیش بەو پێوەرە دژایەتی مارکسیزم دەکەن، کەوابو ئەم بالانسە شمولی ئەو ئیمپریالیزمە ناکاتکە لەڕێگەی هەناردەکردنی جەنگ و تێکشکاندنی موفرەدەی نوێ بە نەهێشتنی بەهای ئینسانی کار دەکات کە بوارێکی ڕۆشنبیری فراوانی داگیر کردووە، واتە پێچەوانەکە لێرەدا ئەوەیە دژایەتی سیاسەتی موژدە بەخشی ئاینی و سیاسی نەکرێت، بەڵکو هۆکارەکانی گەڕانەوی ئەو بەهایانە بکرێت کە میتۆدێکی نوێ بە خوێندن و بە پرکردنەوەی ئەو بۆشاییەی کە لەنێو تەواوی کۆمەڵگەکان بۆتە دیاردە.

لەسەر بنەمای بەرکاربەر کە مێژوویەکی هەیە لەگەڵ هاتنی سەرمایەداری کلاسیکدا دەست و پێنجەی لەگەڵ نەرم کراوە، هەروەها بۆتە ستایلێکی ژیان، بەتایبەتی مەسرەفگەرایی و بە بەهاکردنی هێزی کار و هێز و ئیرادەی تاك و گشت لەبەرامبەر هێزە ئابورەکەی بازارە، زیادکردنی بێکاری و مشەخۆری و کاری نەگونجا و کردنیان بە بابەتێکی باو، کارکردنی نوێ ئەوەیە کە متۆدی بەراوردکاری جارێکی

تر لەهەموو کایەکاندا کاری پێبکرێت، هەروەها پراکتیك کردنەوەی مونـاقەشە لەسـەر ئیشکالـیـاتی سـەرمایەداری پۆسـتمۆدێرنیزم لەگەڵ پلۆرالیزمی ئاینی و کۆمەڵایەتی، هەروەها گۆڕانەوەی چینی ناوەندی کۆمەڵگە کە ئەرستۆکراتیەکانە، وەکو چینێکی کارا بۆ ناو کۆمەڵگە و جومگە سەرەکیەکانی ئابوری و کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و کولـتووری و پەروەردەیـی، بەمشـێوەیە دەتـوانین جـارێکی تـر فەلسـەفەی مـارکس بگەڕێنینەوە نێو کۆمەڵگە و لەسەر تەواوی کایەکانی تر تیۆریزەی بکەین.

لەکۆتایی تێزەکەیدا مارکس لە کاپیتالیزمدا نووسیویەتی (زۆر لایەن هەیە خاوەن باڵانسی جیاجیان، بەڵام ناتوانن لەبازنەی کۆمدا تـاوتوێ بکرێـن، هەرکـام لەبەشـەکـانی دیمۆگرافـی و سۆسـیۆلۆژیا و ئەنترۆپۆلۆژیـا و سایکۆلۆژیـا قسـەیەکیان هەیـە بۆ خۆیـان، بەڵـام سەرەنجام پاشکۆی ئابورین، بۆیە سەرمایەداری وەك واقیعێتێك کە دێتە ئاراوە، گەورە دەبێت و گەشە دەکات، پاشان هەر خۆی هەرەس دێنێت و دەمرێـت، کتـومت ئەم هەقیقەتە لەسـرووشتدا هەیە، لەبـوونەوەرە کۆمەڵایەتیەکان و تاکەکان و ئایدیاکان و دامەزراوەکانیدا بەدی دەکرێت). کەوابوو خۆ بەریالیزەکردن لەدواجاردا خۆ هەڵسەنگاندنە لەئاست قەیرانەکاندا.

سمکۆ محەمەد

سەرچاوەکان

1: مابعد الحداثة، أو المنطق الثقافی لرأسمالیة ألمتاخرة. ترجمة بشیر السباعی. الحوار المتمدن.

2: د. عەبدلعەلی مقبل. مارکس کێ بوو. وەرگێڕانی بۆ کوردی. مەجید مارابی و جواد حەیدەری. دەزگای ئایدیا 2020.

3: القومیة والاستعمار والادب . دیری: یوم میدانی، 1988. مجموعة من ثلاثة کتیبات یوم میدانی بقلم فریدریك جیمسون وتیری إیغلتون. ترجمة.ایدوارد سعید

4: زیاتر لەتلیاك. کۆمەڵێك تیزی مارکسی. وەرگێڕانی. بابان ئەنوەر و پێشرەو محەمەد و هێمن خالید. ناوەندی رۆشنبیری و هونەری ئەندێشە. 2018.

5: هینری لۆفیفر. سۆسیۆلۆژیای مارکس. وەرگێڕانی. ئەرسەلان حەسەن. دەزگای ئایدیا. 2020.

6: تیری ئیگلتۆن. بۆچی مارکس لەسەر هەق بوو. وەرگێڕانی پێشڕەو

محەمەد. دەزگای ئایدیا. 2015.

ڕەه□ن□دی مێژوویی زمان لە ڕۆمانی پاشای گەورە دا.. سەدیق سەعید ڕواندزی

پەیوەندییەکی ئۆرگانیکی لە نێوان زمان و کۆمەڵگەدا هەیە و زمان ڕەنگدانەوەی ئەو هەڵومەرجە سیاسی و ژیاریی و کۆمەڵایەتیی□یە، کە کۆمەڵگە تیایدا دەژیت. زمان، بە پێی گۆڕانکارییەکانی سەردەم، پێش دەکەوێت و زمانی ئێستا وەک زمانی دوێنێ نییە و لەگەڵ هەر دەرکەوتەیەکی ژیاریی و مرۆیی نوێدا، زمانیش گۆڕانکاریی بە سەردادێت. ئیدی ئەو گۆڕانکارییانە، کاریگەریەتییان لە سەر زمان و فەرھەنگی زمان دەبێت و لەو ڕوانگەیەشەوە هەر سەردەم و قۆناغێک، زمانێکی تایبەت بە خۆی هەیە، کە پەیوەستە بەو ئاگاییە هزریی و فەرھەنگییەی لە کۆمەڵگەدا بوونی هەیە. گەلێک جار ئەو گۆڕانکاریانە، چەمک و زاراوەی نوێ لەگەڵ خۆیان دەهێنن کە پێشتر بوونییان نەبووە. بۆ نموونە: تاکو کۆرۆنا وەک نەخۆشییەکی ڤایرۆسی دەرنەکەوت، وشەیەک بەو ناوە لە زمان و فەرھەنگی کوردی نەبوو، بەڵام ئێستا کۆرۆنا بۆتە بەشێک لە پێکهاتەی زمانەوانی فەرھەنگی ئێمە و بگرە نەتەوەکانی دیکەش. بە هەمان شێوە سی ساڵ لەمەوبەر، لە کۆمەڵگەی کوردیدا، وشەیەک نەبوو بە ناوی (ڕام ، گیگابایت، برۆسیسەر، هارد) و گەلێک وشەی دیکەش، تەنانەت ئایتی و فەیسبووکیش، بەڵام لە ئێستادا، ئەمانە بە شێکن لە زمانی دەربڕین و ئاخاوتن و نووسین، ئەگەرچی وشەکان کوردیش نین. بێگومان ئەمە بۆ ڕابردووش هەمان شتە، چونکە بە دەیان وشەی کۆن، کە هێماو ئاماژە بوون بۆ سەردەمێک و ئامرازێک و کارێک، لە ئێستادا بوونییان نەماوە. کەوتا لە هەموو بارێکدا، زمان ڕەنگدانەوەی سەرخانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەیە و کەس ناتوانێت لە دەرەوەی زمانی باوی سەردەم و لە دەرەوەی ئەو سەرخانە کۆمەڵایەتییە، زمانێکی دیکەی نوێ، کە هەڵگڕی دەستەواژە و دەربڕینی نوێ بێت، دروست بکات و بێنێتە ئاراوە. زمان پەیوەستبوونێکی گشتی هەیە و ڕەنگدانەوەی

لایەنە ژیاریی و فەرهەنگییەکەی کۆمەڵگەیە. لەهەر قۆناغێکی کۆمەڵگەشدا، جۆرە زمانێک لە ئاستی دەربڕین و نووسین، گوتن و گوزارشت بوونی هەیە، کە گوزارشت لە پاشخانی هزریی و ڕۆشنبیریی سەردەمەکە دەکات. بۆ نموونە: زمانی شیعری سەردەمی کلاسیک، وەک هی سەردەمی گۆران نییە و زمانی سەرەتای بیستەکان، وەک کۆتایی بیستەکانی سەدەی ڕابردوو نییە، بەڵکو گۆڕانکاریی گەورەی لە ڕووی بونیادی ڕستەزمانی و واتایی بە سەر هاتووە، تا دەگاتە ئەو زمانەی ئێستا لە نێو ئێمەدا بەرکارە. بۆیە زمانی هەر سەردەمێک، گوزارشت لە سەردەمەکە دەکات و لەگێڕانەوەمان، بە هەر ڕووداوێکی سیاسی و مێژوویی و باسکردن لە ڕووداوەکانی ئەو کات، دەبێ ئێمە تایبەتمەندییە لە بەرچاو بگیرێت. لێرەدا، گرنگە دووبار لە یەکتری جیا بکەینەوە، کاتێ ئێمە دەگێڕینەوە بۆ سەردەمێکی ڕابردوو، ڕووداوێکی سیاسی و مێژوویی و دەگێڕینەوە، دەشێ زمانی پەیڕەوکراوی گێڕانەوەمان، جیا بێت لە زمانی ئەو کات و سەردەم، چونکە بگێڕەوە لێرەدا کەسێکی دیکەیە، کە بە تێڕوانین و زمانی خۆی ڕووداوەکانی ئەو کات دەگێڕێتەوە و لە ڕوانگەی خۆیەوە دەیانبینێت. بەڵام کاتێ بکەرێکی نێو سەردەم و قۆناغێکە دەدوێت، یان کارەکتەرێکی ئەو کات، ڕووداوێک پەیوەست بەو زەمەن و قۆناغە دەگێڕێتەوە، بەگومان دەبێ زمانی گوزارشت و گێڕانەوەی یەکانگیر بێت لەگەڵ سەردەمەکە، چونکە لێرەدا بگێڕەوە لە دەرەوەی زەمەنی گێڕانەوەی ڕووداوەکان نییە، بەڵکو لە نێو زەمەنی ڕووداوەکەدایە، دوا جار ئێمە لە بەر دەم دوو بگێڕەوەی جیاواز داین، کە هەر یەکەیان لە کات و سەردەمێک ژیاون و هەریەکەیان بە زمانێک ڕووداوەکەمان بۆ باس دەکەن. لە ڕۆمانی پاشای گەورەدا، ڕووداوەکانی زەمەنێک دەگێڕدرێنەوە، کە پەیوەستە بە سەردەمی میرنشینی سۆران و دووسەد ساڵ زیاتر بە سەر ئەو قۆناغەدا تێپەڕیوە. کەواتا ئێمە بە تەنها ناگەڕێینەوە سەر زەمەنێک و ڕووداوەکانی میرنشینێک، بەڵکو دەگەڕێینەوە سەر قۆناغێکی فەرهەنگی و کولتووری، کۆمەڵایەتی و پەروەردەیی، کە جیاوازە لە سەردەمی ئێستا. ئەدگارە کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکان، زمان و فەرهەنگ و پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و ڕووداوە سیاسییەکان، جیاوزن لە سەردەمی ئێستا، بۆیە کە دەگەڕێینەوە نێو ئەو قۆناغە، دەبێ تێڕوانین و زمان و وێناکردنمان بۆ قۆناغەکە، ڕەنگدانەوەی واقیعی سیاسی و کۆمەڵایەتی و مرۆیی ئەو کات بێت، نەک بە ڕوانگەی ئێستا ڕووداوەکانی ئەو کات ببینین و گوزارشتیان لێ بکەین، بە تایبەتیش کاتێ یەکێ لە کارەکتەرەکانی ئەو سەردەم، خۆی دەبێتە بگێڕەوەی ڕووداوەکان و کەسێکە لە نێو جەرگەی ڕووداوەکانی ئەو کات ژیاوە. بە درێژایی ڕووداوەکانی نێو ڕۆمانی پاشای گەورە، کە باسی

سەردەمێکی مێژوویی کە سەردەمی دەسەڵاتی (میر محەمەد)ە دەکات، درک بەوە دەک□ی□ن کە ئەوەی ڕووداوەکان دەگێڕێتەوە، دەنگی زاڵی ڕۆماننووسە نەک هی سەردەمە مێژووییەکە. بێگومان ئەمەش لە ڕێگەی زمانی کارەکتەرەکان و قسە و دەربڕینەکانییان دەردەکەوێت. لە ڕۆمانەکەدا، دەیان کارەکتەری وەک: (پاشای گەورە، سەرۆکی دیوان، سەیدا، مەلابرایم ، مەلا عەزیز، میر مستەفا، میر یەحیا، عەلیە کتک و نەسرینە دۆم) و چەندان کارەکتەری دیکەش هەن، کە چی زمانی هەموویان بە ئەندازەیەک هاوشێوە و لەیەک چووە، کە هیچ جۆرە جیاواز کەوتنەوەیەکی پیشەیی، کەسی و هزری لە نێوانیان دانەبێت. زمانی پیاوی ئایینی میرنشینەکە، وەک زمانی سەردەستە و فەرماندارە سەربازیەکانە، هیچ جیاوازیەکییان لە ئاست وێنا کردن و دەربڕین نییە. بۆ نموونە: موفتی، پێگەیەکی بەرزی ئایینی هەیە، دەبێ شارازایەکی گەورەی لە هەر دوانزە عیلەمەکەوە هەبێت، کە گوزارشت لە شوناسی ئەو بکات، فەرماندە و سەردەستەکان، هیچ ڕاوێژ و سەرنج و پلانێکی سەربازیان نییە، بەڵکو گوێڕایەڵی فەرمانەکانی میرن، لە کاتێکدا مەرج نییە ئەوەی سەڕۆکی وڵات بوو، ئیدی لە هەموو بوارێکی سەربازی شارەزا بێت. میر بە جۆرێک دەدوێت، وەک ئەوەی میرنشینی سۆران، ئێستا هەبێت نەک لە ڕابردوو، میریش لە سەردەمی عەولەمە بژیت، چونکە زمانەکەی بە هیچ جۆرێک گوزارشت لە سەردەم و قۆناغە مێژووییەکە ناکات. دەکرێ لێرەدا، نموونەیەک لە قسەکانی میر مستەفای باوکی پاشای گەورە بێنینەوە، کاتێ لە ڕێوڕەسمی دانانی میری کوڕەکەی لە جێگەی خۆی پێشکەشی دەکات، میر مستەفا دەڵێت:_ (دوای پرس و ڕاوێژێکی زۆر، بە لە بەرچاوگرتنی داب و نەریتی میرایەتی، بۆ بەرژەوەندی گشتی وڵات و دوا ڕۆژێکی باشتر کەسێکم دەست نیشان کردووە، کە لە زیرەکی و لێهاتوویی ودڵسۆزی و تواناکانی دڵنیام. لا 58) گەر سەرنج لەو زمانەی میر مستەفا بدەین، دەبینین زمانێکی پەیڕەوکراوی دوو سەد ساڵ لەمەو بەر نییە، بەڵکو بە هەموو پێوەرێک، لە ڕووی فۆڕم و ناو□□ک□وە، زمانی ئێستایە و زمانی ڕۆمانووسە، لە سەردەمی میر دەیڵێت، چونکە میرەکان هیچ کاتێک هێندە هوشیار و زمانزان و زمان پاراو نەبوونە، بەو شێوەیە قسە بکەن. بە هەمان شێوە، کە سەرنج لە زمانی شازەمانی هاوسەری میر مستەفا و دایکی میر محەمەد دەدەین، هەمان شێوە ئاخاوتنی سەردەمیانە نەک مێژوویانە دەبینین، شازەمان دوای وەرگرتنی ڕوخسەت لە میر مستەفا، لە کاتی دانانی کوڕەکەی بە میری نوێ، دەڵێت:(
□□□□□□□ □□□□□ □□ □□□□ □□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□ □□ □□ □□□□□ □□□□□□□
□□□□□□□□ □□□ □□□□ □□□□□ □□□□□□ □□ □□□□□□ □□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□ □□□ □□□□□ □□□□□□□□
□□□ □□□□□ □ □□□□□□ □□□ □□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□ □□□ □□ □□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□ □□□□

□□□□□□□□□□ □□□ □□ □□□ □□□□□ □□ □□□□□□□□□ □□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□
□□□□□□□ □□□□ . □□ (61 □□□ □□□□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□□□□□□
□□□□ □□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□ □□□□□□□ □□ □□□□□□□□□□□
□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□ □□□□□□ □□
□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□ □□□ □□ □□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□
□□□□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□□
□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□ □□ □□□ □□□□□□□□ □□□ □□□□□ □
□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□ □□□ □□□□□□ □□□□□□□□□ □ □□□□
□□□□□□□ □ □□□□□□ □ □□□□ □□□□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□
□□□□□□□□□□ □□□ □□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□ □□□□ □□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□. □□ □□□□□□□: □□□□
□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□:(میرزا نیگار، ل□
ئ□م□و□، د□فت□ر□کی نو□ ب□ د□ست□و□ د□گریت و لاپ□□□ی□کی نو□
ه□□د□د□یت□و□، ب□ خام□ نوک □□نگین□ک□ت و بیر□ تیژ□ک□ت، ئ□و
□ووداوان□ ت□مار د□ک□ی ک□ شایست□ی ت□مارکردنن. لا 69) ئ□و زمان و
ش□و□ ئاخاوتنان□ی ل□ س□ر□و□ و□ک نموون□ ه□ناومان□ت□و□، ب□ هیچ
ش□و□ی□ک زمانی ئ□و کات و س□رد□م ن□بوو□، ئ□و زمان□ هون□ری و
پ□خشان ئام□ز□، ک□ ه□□گ□ی چ□ندین وش□ و د□رب□ینی هون□ری و
ئستاتیکین، زمانی میر□کان نیی□، ب□□کو زمانی نووس□ری □□مان□ک□ی□،
ب□م□ش □□مانووس درکی ب□و□ ن□کردوو□، ک□ ئ□و گ□□او□ت□و□ س□رد□م□ک
ک□ دووس□د سا□ی ب□ س□ردا ت□پ□□یو□ و، د□ب□ زمان□ک□ گوزارشت ل□و
کات و س□رد□م بکات. ل□ □□مان□ک□دا، ب□ر د□یان چ□مک و د□ست□واژ□
د□ک□وین، ک□ ن□ک هی ئ□و کات نین، ب□□کو ه□ند□ک ل□و وشان□، ل□
دوای ه□فتاکان□و□ د□ن□ ن□و ف□ره□نگی کوردیی□و□، وش□کانی (خام□ ،
د□فت□ر، ت□مارکردن، ل□ ب□ر گرتن□و□، ماف، پای□دار، ب□و پ□ی□ی،
ب□رژ□و□ندی گشتی، و□ات، □او□ژ، زیرک، ل□هاتوو، چ□ند دان□ی□ک،
پار□ی کاش، د□ستدر□ژی س□کسی، □□سا، ه□□و م□رج، ب□یار□کی
چار□نووسساز، وا□ا، شک□، خو□ندکار، ن□رد□، ک□مپ) ئ□مان□ و گ□ل□ک
چ□مک و د□ست□واژ□ی دیک□ش، گوزارشت ل□ س□رد□م و □ووداو□کی م□ژووی
ناک□ن. ب□ ب□وای من، □□مانووس ب□ ئ□و□ی ن□ک□وتای□ ئ□و ه□□ان□و□،
د□کرا سوود ل□ زمانی شیعری کلاسیکی کوردی و□رگر□ت و ت□کهه□ک□شی□ک
ل□ ن□وان زمانی ئ□و کات و ئ□ستا دروست بکات. ه□ر ی□ک ل□ نالی و
حاجی قادر، هاوس□رد□می میرنشین□ک□ بوون□، ک□چی زمانی شیعر□
کانییان، ت□ژیی□ ل□ وش□ و د□رب□ینی ع□ر□بی و تورکی و فارسی، ن□ک
زمان□کی کوردییان□ی پ□تی و□ک ئ□و□ی ل□و □□مان□دا، ل□ س□ر د□می
میر و دارود□ست□ک□ی گو□بیستی د□بین. ل□لای□کی دیک□و□، د□کر□
بپرسین، ئ□گ□ر پاشای گ□ور□، ه□ند□ کوردییان□ بیری کرد□ت□و□ و

دیدگایەکی هەندێ نەتەوەیانەی هەبووە، بۆچی بە زمانی عەرەبی لە سەر لوولەی تۆپەکانی نووسیوە؟ دەبێت ئەوە بزانین، هەرگیز دەرفەتێک بۆ بیرکردنەوەی نەتەوەیانە، لە ژێر سایەی دەسەڵاتێکی ئایینی نییە، بە تایبەتیش ئەگەر ئەو دەسەڵاتە، کار بە بنەماکانی خەلافەتی ئیسلامی و سوڵتان و خەلیفەکانەوە بکات و فەتوای مەلایەکی ناپاک، بتوانێت سەرلەبەری دەسەڵات هەڵبگەڕێتەوە. ئیدی ئەو پەسنە مێژوویی و کوردانەی زیاد لە پێویست، کە ڕۆماننووس داویەتییە پاڵ میرنشینی سۆران و پاشای گەورە، لە ڕاستیدا لە خەیاڵ دەچێت، نەک باسکردنی سەردەمی مێژوویی میرێک، کە کەسە هەرە نزیکەکانی لە پێناو دەسەڵاتی تاکڕەویانەی خۆی کوشتووە. هەڵبەتە زمان ڕەنگدانەوەی بونیادی کۆمەڵایەتییانەی کۆمەڵگەیە، ئیدی زمان بە پێی گۆڕانکارییەکانی سەردەم پێشدەکەوێت و چەمک و دەستەواژەی کۆن نامێنن وهی نوێ دێنە نێو زمان. با لێرەدا، نموونەیەک باس بکەین، لە کۆمەڵگەی کوردیدا، بە ئێستاشەوە، بە تایبەتی لە ناوچە خێڵەکی و عەشائیرییەکاندا، کاتێ کچێک پەردەی کچێنی لە دەست دەدات، ناگوترێت لە کچێنییان خست، بەڵکو دەگوترێت (بە بنیان کردبوو، یان ئاوسیان کردبوو)، بەڵام لەگەڵ پێشکەوتنی زیاتری زمان و کراونەوەی کۆمەڵایەتییانەی کۆمەڵگە، ئەو وشە زەقە و ناشیرینانە، چیتر لە نێو زمانی کوردیدا، وەک فەرهەنگ بەکار نایەن، بەڵکو دەگوترێت (لە کچێنییان خست، یان دەستدرێژی کراوەتە سەر) هەردوو دەربڕینەکە، کە بە یەک باری بایەلۆژی کچ بە کاردێن، ئاماژەن لە ڕووی زمانەوە، بە دوو قۆناغی ژیاری و کۆمەڵایەتی جیاواز، کە چی لە ڕۆمانی پاشای گەورەدا، ڕۆماننووس درکی بەو جیاوازییە فەرهەنگییانەی زمان نەکردووە. کاتێ ئافرەتێک بە تووڕەبوونەوە دەچێتە بەردەم پاشا، پێی دەڵێت:([illegible] (131 ل. [illegible]. [illegible]. [illegible]:(لە ژێر سایەی دەسەڵاتی مندا ئەوەی بە سەرت هاتووە، قەرەبووت دەکەمەوە، بە پاسەوانەکانی خۆشم دەتنێرمەوە لای دایک و باوکت، نەسرین پێکەنی و عەلییە کتکیش لە خۆشیان شاگەشکە بوو، پاشا گوتی کچم نەسرین تۆ بڕۆ عەلی تۆش بمێنەرەوە ، هێشتا نەسرین

لە دەرگا ئاوا نابـێ فرمێسکەکانی شادی پاشا، لە بەر پێکەنین جۆگەڵە دەبەستن. لا 113) سەرەتا دەبێ ئەو پرسیارە بکەین، ئەگەر کچێک، پەردەی کچێنی لە دەست دا، سووک و ئاسان دەنێردرێتەوە لای دایک و باوکی و پێدەکەنی؟ مەگەر بە ئێستاشەوە، لە کۆمەڵگەی ئێمە، بەو هەمــوو کــرانەوە و پێشکەوتــن و هوشیــارییەوە، کــاتێ کچێــک دەستدرێژی دەکرێت سەر، لە داڵدەدانی ژنانیش، هەست بە ئارامی و دڵنیایی دەکات؟ ئیدی نازانم چۆن دووسەد ساڵ لەمەو بەر، پاشا قسەیەکی وەها دەکات؟ ئەمە مانای وایە، پاشای گەورە، بچووکترین شارەزایی لە لایەنی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی خۆی نەبووە. دواتر کاتێ کچێک ڕووبەڕووی حاڵەتێکی لەو شێوەیە دەبێتەوە پێدەکەنێت؟ یان شۆک دەبێت و دەتۆقێت؟ لەوە سەیرتریش، پاشا بەو ڕووداوە پێدەکەنێت، کە ئەمەش مانای وایە، هیچ باکی بە ئەتککردن و بێ بەهاکردنی ژن لە ژێر سایەی دەسەڵاتەکەی نەبووە. ئەم جۆرە گێڕانەوەیە، وێناکردنی سەردەمێک و کارەکتەرەکان، لە ڕووی مێژوویی و ڕەهەندی مێژووییانەی زمانەوە، هەڵەی گەورەی تێدایە، چونکە هەر ڕووداوێک، ڕەنگدانەوەی باری سەردەمەکەیە و بە پێی کات و شوێن، ئاستی هوشیاریی و زیری کەسەکان، لێکدانەوەی بۆ دەکرێت، ئەگەر پاساوی ڕۆمانـنووس ئەوە بێت کە نەسرین دۆم بووە و دۆمەکانیش بە چاوێکی نزم لە کۆمەڵگەدا سەیر دەکرێن، ئەوا تێگەیشتنێکی هەڵەیە، چونکە دوا جار نەسرینیش هەر مر□ق□. ب□ هەمــان شێــوە، لە بە ســەرهاتی سیامەندی برایمە قــوت وگوڵخاتردا، ڕۆمانـنووس گەرچی ڕووداوێکی کۆنی مێژوویی دەگێڕێتەوە، بەڵام بە زمانی دەربڕین ڕووداوەکە گوزارشت لە ئێستا دەکات، چونکە باس لە وە دەکات کە سیامەند پێشتر (نێردەیەکی □□□□□□ □□□□□□) □□□□□□□ [illegible]

▪ ل□ لاپ□□□ 117 □□مانووس نووسیویـەتی:_(ڕێک پایزێکی درەنگی

ساڵی 1961 بوو، شەوێکییان لەعلیخانی دایکی سمایل بەگ بە
دوای باوکمی دانارد وو گوتی سمایل بەگ کەل و پەلی مێژوویی
بە نرخی لە پاش بە جێماون، من هەست دەکەم بە هۆی شەڕێکی
نوێوە بارودۆخی کورستان تێکدەچێتەوە) دیارە لێرەدا، مەبەست
هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلولە، بەڵام ئەگەر بە پێی ئەو
گێڕانەوەیە بێت، هێشتا بارودۆخەکە تێکنەچووە، ئەمەش
هەڵەیە، چونکە بارودۆخی کوردستان، لە سەرەتای پایزێکی زوو
تێکچوو، کە ئەویش سەرەتای مانگی ئەیلول بوو، نەک پایزێکی
درەنگ وەک ئەوەی ڕ□ مانووس دەیڵێت.

- لا 21 نووسیویەتی:_(تیشکی مانگە شەو لە سەر لوتکەی چیای هەندرێن هەڵدێ) بێگومان مانگەش□و، ڕووناکی هەیە تیشکی نییە، چونکە مانگ ڕۆژ نییە تا تیشکی هەبێت، بۆیە ڕووناکی یان شەوق جوانتر بوو.
- لا 91 نووسیویەتی:_(چەند دانەیەکم ل□ بەر گرتنەوە) بە بڕوای من، نووسینەوە جوانترە لە ل□ بەر گرتنەوە، چونکە ئەوکات ئامێری کۆپیکرنەوە نەبووە.
  - لا 129 نووسیویەتی:(□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□ □□ □□□□□□□□□□ □□□□ □ □□□□□ □□□□□□□□□□)□□□□□□ □□□□□ □□□ □□□□□□□□□ □□□□ □□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□:(تا دەرەوەی ئۆردوگای لەشکر، پاشا لەگەل دکتۆر ڕۆس چوو) ئەمەش مانای وایە هێشتا ڕۆس نەرۆیشتوە و بەڕێ نەکراوە.

- لا 151 نووسیویەتی:_(بەندەش پاشای ئەو ویلایەتە بم) بەڵام ویلایەت، والی هەیە نەک پاشا.
- لا 168 نووسیویەتی:(□□□□□ □□ □□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□ □□□□ □□□ □□□□□□□□ □□□ □□□□□□□ □□ □□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□□□□□□□□□)□□□□□□ □□□□□ □□ □□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□□ □ □□□□□□□□□□□□□□□ □□ □□ □□□□□ □□□□□□ □□□□□□□.□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□):(ل□ت دەگێڕمەوە، بەڵام بە خوای گەورە سوێندت دەدەم کە نایب□ لای کەسی باس بکەی) بێگومان ئەمەش دوو گوزارشتکردنی پێچەوانەی یەکترین.
- لا 212 نووسیویەتی:_(لەو لاپەڕەیەدا، کاتێ عەلییە پووت، ئەنوەر بەگ دەکوژێت، کە پیاوێکی پیس و چەوسێنەرو خراپ بووە، دەڵێت خەنجەرێکم لە دەندەرانی سینگی داو تەمەنی درێژی بۆ ئێوە بە جێهێشت) ئایا کاتێ مرۆڤێکی خراپ دەمرێت،

کەس دەڵێت با تەمەنی درێژی بە ئەوانیتر بێت؟

- لا 223 نووسیویەتی:_(لەگەڵ لەشکری جەنابتان چووە بۆ ئامەدی) بەڵام لە ڕۆمانەکەدا، پاشا چووە بۆ ئاکرێ نەک ئامەدی!
- لا 255 نووسیویەتی:_(لە نزیکترین گەڕەکەکانی وەرتێ و نزیکترین گوندەکانی شاورێ) نووسەری ڕۆمانەکە، جیاوازی لەنێوان وەرتێ کۆن و نوێ نەکردووە، چونکە کێ دەڵێت وەرتێی کۆنی سەردەمی میرنشینی سۆران، گەڕەکی هەبووە؟ مەبەست لە گەڕەکە، بە مانا مۆدێرنەکەی نەک هەڵدانی ناوی شوێنەکان بە ناوە جوگرافییەکەیان.

هەڵبەتە، هێشتا زۆر سەرنجم ماون لە بارەی ڕۆمانەکە، وەک ئەوەی ڕۆمانووس زۆر پەسنی ئایینی ئیسلام و سەیداو سەلاحەدینی ئەیوبی دەدات، لە کاتێکدا هەموومان دەزانین کورد بە زەبری شمشێر بووە بە ئیسلام و هاوکات سەلاحەدینی ئەیوبیش، خزمەتی عەرەبەکانی کردووە نەک کورد. هاوکات وێنەیەکی زۆر کۆمەدی و هەمەجیانەی داوەتە پاشا، لە قسەی میللی و خێڵەکی، کەچی بە درێژایی ڕۆمانەکە باس باسی پاشایە. دواجار دەڵێم، میرنشینی سۆران، تەنها ئەو ڕووە جوانەی نییە، کە ڕۆمانووس بە ئارەزووی خۆی دەیەوێت پیشانی بدات، چونکە لە سەردەمی ئەو میرەی کە ئەو زۆر پەسنی داوە، جینۆسایدی ئێزیدییەکان کراوە، کریستانییەکان چەوسێنراونەتەوە، پاشا کەسە هەرە نزیکەکانی خۆی لە پێناو دەسەڵاتی تاکڕەویانە و ویستی شەڕانگێزیانەی خۆی کوشتوون، ئەمە مێژووە نابێ خۆمانی لێ ببوێرین، چونکە مێژوو ئەوەیە کە ڕوویداوە، نەک ئەوەی ئەمە بە ویست و ئارەزووی خۆمان پیشانی دەدەین!

پەراوێز: ڕۆمانی پاشای گەورە، نووسینی : ئارێز عەبدوڵا ، ساڵی چاپ 2022.

*ئەم بابەتە لە دوایین ژمارەی گۆڤاری دیوان، ژمارە بیست شوباتی 2023 بڵاوکراوەتەوە.

بۆچی (داهێنان، یاخیبوون و ژن)؟.. نەوال ئەلسەعداوی.. وەرگێڕان/ ڕەزا حەمەساڵح

ئەم سێ وشەیە؛ داهێنان، یاخیبوون و ژن، لای زۆرێک لە پیاوانی جیهان، نەک بە تەنها پیاوانی عەرەب، بگرە لای هەندێك لە ژنانیش دەبێتە هۆی توڕەبوون یان لانی کەم دڵەڕاوکێی، هەر لە سەرەتای دامەزراندنی سیستەمی کۆیلایەتییەوە، ئەم سێ وشەیە پەیوەست کراوە بە ئەهریمەنەوە، کە هۆکاری سەرپێچی و یاخیبوون و هاندانی ژنانە بۆ گوناهکردن، یان وەرگرتنی مەعریفە.
پەیوەندییەک لە نێوان داهێنان و زانین (گوناهکردن)دا هەیە، یاخود هۆشیاریی بوون بەو نادادپەروەریی و ئەو جیاکارییەی لە نێوان مرۆڤەکاندا دەگوزەرێت. نەزانین فەزیلەت بوو (ئێستاش هەروایە)، لێرەوە پەیوەندیی نێوان یاخیبوون و داهێنان و هۆشیاریی دێتە ئاراوە. یەکەم داهێنەر و یەکەم یاخیبوو لە مێژوودا ژن بوو، چونکە لە یاخیبوون و بەدەستهێنانی زانیندا، پێش پیاوەکەی کەوت، ئەگەر داهێنان و یاخیبوونی ژن نەبووایە، مرۆڤ و مرۆڤایەتی بوونی نەدەبوو.
ئەگەر لە سەرەتاوە داهێنان و یاخیبوونی ژنان نەبووایە، ئێمە نەدەبووین و نەدەهاتینە بوون، کەواتە بۆچی ئەم سێ وشەیە، ئەم هەموو ناڕەزایەتی و توڕەیی و دڵەڕاوکێیەی لێدەکەوێتەوە، کە لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردووەوە و لەگەڵ سەرهەڵدانی بزووتنەوە سیاسییە ئایینییە "فەندەمەنتاڵەکان"، ئیتر چ ئیسلامی بێت، یان مەسیحی، یان جوولەکە، یان هیندۆسی، یان بودایی ….هتد، تا دێت زیاتر دەبێت.
شتێکی سروشتییە، کە ئەو سیستەمەی سیاسییەی لەسەر بنەمای هێز وەستاوە، نەك دادپەروەریی، پشت بە هێزێکی غەیبی ببەستێت، و "ئایین" وەك چەکێك لە دژی ژن و پیاوی کۆیلە بەکاربهێنێت، هەروەها کارێکی سروشتیشە، کە پیاوان و ژنانی چەوساوە، "ئایین" وەک چەکێک لە دژی حوکمڕانانی دەوڵەت، یان خێزان بەکاربهێنن، ئیتر بەپێی تێگەیشتنی هەر یەکێکیان بۆ مانای ئایین.

ئەمە ئەو ململانێیە، کە تاکو ئەمڕۆ تێیدا دەژین، ململانێیەک هەندێی کۆیلایەتیی کۆنە، ململانێیەکی مۆدێرنیشە، کە لەگەڵ گەشەسەندنی سیستەمی سیاسی و ئابوری و کلتوری و میدیا، گەشەدەکات.

١/ وێرانکردنی عەقڵ:

سەردەمی مۆدێرن و سەردەمی پاش مۆدێرن بە پێشکەوتنی کەرەستەکانی ڕاگەیاندن و هۆکارەکانی پەیوەندی جیادەکرێتەوە، کە بە سەردەمی زانیاریی ناودەبرێت، لەم سەردەمەدا چەکی ڕاگەیاندن زۆر مەترسیدارترە لە چەکی سەربازیی. چونکە وێرانکردنی عەقڵ، یان هۆشیاریی ساختە زۆر مەترسیدارترە لە وێرانکردنی باڵەخانە و دام و دەزگاکان. وێرانکردنی عەقڵ وا لە مرۆڤ دەکات (ژن بێت، یان پیاو) لە هاوڕێی خۆی بدات لە بری ئەوەی لە دوژمن بدات، میللەت لە ڕێگای ڕاگەیاندنەوە چەواشەدەکرێت بەوەی کە دژی بەرژەوەندییەکانی خۆی بووەستێتەوە.

وێرانکردنی عەقڵ وا لە ژن دەکات کە باوەڕ بە بیری کۆیلایەتی بهێنێت، دەکرێت بە ئامرازێک بە دەست پیاوەکەوە یاخود هاوسەرەکەی، لێیبدات و سوکایەتی پێبکات و لە کارێکردندا لە ناو ماڵ و لە دەرەوەی ماڵیش وەک کۆیلە لێیبڕوانرێت، لەژێر ناوی ئایین و کولتور و ناسنامە و ناسیۆنالیزم و نیشتمانپەروەریی … هتد.

سروشتی مرۆڤ وایە ئیدی (ژن بێت، یان پیاو) یاخیببێت و دژی یاساکانی نادادپەروەریی ڕاپەڕێت، بەڵام وێرانکردنی عەقڵ وا لە زۆرێک لە ژنان دەکات، کە قبوڵی ئەو ستەمانە بکەن کە لێیان دەکرێت، وەک ئەوەی یاسایەکی خودایی، یان سروشتی بێت، کە لەگەڵ سروشتی ژنانەدا ڕێکبکەوێت، هەر بۆیە بە پێی ئەو یاسایە ژن نابێت شۆڕش بکات، یاخود یاخی ببێت، هەندێ جاریش دەبێت گوێڕایەڵی دۆخی ژیانی بێت و ستەم و لێدانیش قبوڵبکات، و تەنانەت ئەگەر لەو پێناوەشدا مرد بێت نابێت بەرگریی لە خۆی بکات.

چەند ڕۆژێک، یان هەفتەیەک لەمەوبەر لێرە لە قاهیرە، دوو کچ لە بیستەکانی تەمەنیاندا خۆیان کوشت، ئەو دوو کچە گیانی خۆیان کردە قوربانی ئەو بیرەکانەی، کە بە تەواوی عەقڵییەتیانی وێرانکردبوو، گوایە دەموچاوی ژن عەورەتە و دەبێت بە نیقاب داپۆشرێت، هەروەها گوێڕایەڵیی ژن بۆ پیاو ئەرکێکی ئایینییە، تەنانەت گەر ئەوە پاڵنەرێکیش بێت بۆ ئەوەی خۆی بکوژێت.

کاتێک ژن دەبێتە دژی خۆی، ئەمە دەبێت چی بکەین؟ ئەمە یەکێکە لەو کارە سەختە گرنگانەی کە ڕووبەڕووی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی ژنان لە تەواوی جیهاندا دەبێتەوە، بە تایبەتی لە وڵاتە عەرەبییەکاندا، نەک لەبەر ئەوەی لە ناو ئایینی ئیسلامدا ژنان زیاتر دەچەوسێنەوە،

یان ئایینەکە دیموکراسیی تێیدا کەمە، یاخود لە چاو ئایینەکانی تردا زیاتر بەتوانایە لە گەشەکردن، وەک ئەوەی هەندێک لە بیرمەندانی ئەوروپی و ئەمریکی بانگەشەی دەکەن؛ بەڵکو هۆکارەکەی ئەوەیە کە وڵاتە عەرەبییەکانمان بۆ چەندین سەدە کەوتنە ژێر هەژموونی کۆلۆنیالیزمی دەرەکی و ستەمکارە ناوخۆییەکانیانەوە، ئەمەش وای کرد کە ئەو پەرەسەندنە سروشتییە سیاسیی و ئابووریی و کۆمەڵایەتیی و کولتوورییەی تێکبدات، کە لە وڵاتانی دیکەدا ڕوودەدات. ئەمڕۆ وڵاتە عەرەبییەکانمان بەدەست داگیرکارییەکانی ئەمریکا و ئیسرائیل لە عێراق و فەلەستین دەناڵێنن، هەروەها شەڕی دڕندەیی ئابووریی جیهانگیریی سەرمایەداری، کە بە ڕەهایی زۆرینەی ژنان و پیاوان و گەنجانی وڵاتەکانمانیان کردووە بە پەیکەرێکی بێڕۆح، کە لە ژێر هێڵی هەژاریدا دەژین، هیچ هیوایەکیان بە ژیان نەماوە جگە لە کۆچکردن بەدوای کار و بژێوی ژیان، یان هەڵهاتن لە دەست سیستەمە دیکتاتۆرییەکان.

٢/ فراوانبوونی چەمکی داهێنان:

داهێنان هەموو لایەنەکانی ژیان دەگرێتەوە، ژیانی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و کولتوریی و ئایینیی. بزووتنەوەکانی ژنان لە جیهان و لە وڵاتانی ئێمەدا، تا ڕادەیەک گەشەیانکردووە تاوەکو لە گۆڕانکارییە نوێیەکاندا هاوسەنگبن، هەروەها بە تێپەڕاندنی ئەو سنوور و کۆتوبەندانەی کە لە ڕابردوودا هاوڕێیان بوون.

بزووتنەوەکانی ژنان چیتر بە تەنها لە ژناندا قەتیسنەبوون، بەڵکو پیاوانیشی لە خۆگرتووە، کە شەڕی هەمان سیستەمی چینایەتیی پیاوسالاری و بزووتنەوە سیاسییەکانی دیکەش دەکەن و بەرهەڵستی شەڕ و جیهانگیرین، ژنان لە هەموو بوارەکانی داهێنانی هزری و فەلسەفی و بە بواری ئایینیشەوە ڕۆڵی خۆیان هەبووە، لێکدانەوەی ئایینی بە ئایەتەکان چیتر بە تەنها لە ناو پیاواندا قەتیس نییە، بەڵکو ژنانیش هاتوونەتە ناو ئەم بوارە و داهێنانێکی نوێی هزریی لە لێکدانەوەی تەورات و ئینجیل و قورئان و کتێبە ئایینییەکانی دیکەدا هێناوەتە ئاراوە، پشت بە جەوهەری ئایین یان ڕۆحی دەق دەبەستن ، دەقەکان دەگۆڕنەوە بۆ کات و شوێنی خۆی و شیکردنەوە بە هۆکارەکانی دابەزینی ئایەتەکان و بەرزڕاگرتنی بەرژەوەندییه گۆڕاوەکان بەسەر دەقە جێگیرەکاندا دەکەن.

ژن بواری هزری تیۆریی تێپەڕاند بۆ بواری پراکتیک و کردار، ئەو توانی پێگەی خۆی لە ناو کڵێسادا داگیربکات، کە لە رابردوودا

تەنیا بە پیاوان سنووردار بوو، خۆ ڕەنگە بەم زوانەش گوێبیستی ئەوە بین، کە ژنێک پێگەی پاپا لە ڤاتیکان داگیربکات. هەروەها ژنی موسڵمانیش توانیویەتی ڕۆڵی ئیمام ببینێت، خۆ ڕەنگە بەم نزیکانە گوێبیستی ئەوەش بینن کە ژنێک پۆستی شێخی ئەزهەر وەربگرێت، کە ئەمەش دەکرێت بە هەڵبژاردن بێت، نەک بە دامەزراندن.

هەروەها ژنان توانیویانە بڕۆنە ناو گۆڕەبانی سیاسەتەوە و خۆیان بە سەرۆکایەتی دەوڵەت کاندیدکردووە، ئەم هەوڵانەش وای کردووە کە مشتومڕ لەسەر تواناکانی ژنان درووستبکات کە پێشوتر بە تەنها بە پیاوان بە ڕەوا بینراوە، ئەمە لە ئێران و جەزائیر و میسر و وڵاتانی دیکەی عەرەبی و ئیسلامیش ڕوویداوە.

کارەکە لەوەدا نییە کە ژن بێت یان پیاو، ئەوەش بەس نییە کە دەبێت مرۆڤ ژن بێت، بە ئەوەی حاکمێکی دادپەروەر بێت، نموونەی ژنان هەن کە وەک مارگریت تاچەر یان کۆندەلیزا رایس و نموونەی دیکەش کە بە جەستە ژنن، بەڵام عەقڵەت و بیرکردنەوەیان جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە لەگەڵ عەقڵی جۆرج بۆش و دۆناڵد رامسفێڵد و ئەوانی تر.

لێرەدا گرنگیی داهێنان لەوەدایە، کە سەرکەوتووبێت لە لابردنی پەردە لەسەر عەقڵی ژنان و پیاوان، ئەوا عەقڵییەتانەی کە بە هزری چینایەتیی کۆنەپەرستیی پیاوسالاریی وەرانبووە، ئیدی چ لە بواری سیاسیی بێت، یان ئابوریی، یان فەرهەنگیی یان ئاینیی و بوارەکانی تریشدا.

داهێنان ئەو کاتە سەرکەتوو دەبێت کە بتوانێت سیستەمی باو و کۆنەپارێز و نۆرم و پرنسیپە کۆنەکانی کۆمەڵگە تێکبشکێنێت، سیستەمێکی نوێی پێشکەوتوخواز بهێنێتە ئاراوە کە زیاتر دادپەروەرانە و ئازادیخوازانە و مرۆڤدستانە بێت.

بەڵام هەمیشە قۆناغێک لە نێوان هەردوو سیستمەی کۆن و نوێدا بوونی هەیە، قۆناغێکی گواستنەوەی پێویست، پشێویی، یاخیبوون، یان ئاژاوە لەخۆدەگرێت، ئەمەش ماوەیەکی کورتخایەنە، بەڵام ترس و دڵەڕاوکێ و گومان لە ناخی زۆرینەی مرۆڤەکاندا دەخولقێنێت، جگە لە ژن و پیاوە داهێنەرەکان.

هێشتا وشەی یاخیبوون، یان ئاژاوەنانەوە وشەیەکی نێگەتیفانەیە، زۆرجار دەیبەستنەوە بە حاڵەتی شێتی، وەک چۆن داهێنان بەستراوەتەوە بە شێتییەوە، بە تایبەت لە دۆخی ژناندا؛ من لەو کاتەوەی دەستم بە پێنووسەوە گرتووە و دەنووسم لە دژی ئەو زوڵم و ستەمانەی کە لە

ژنان دەکرێت، بە کەسەکی شێت تۆمەتبار دەکرێم. چەند ڕۆژێك لەمەوبەر لە ناو پەرلەمانی میسردا یەکێك لە پیاوەکانی دەسەڵات تەنیا لەبەر خۆکاندید کردنم بۆ پۆستی سەرۆك کۆمار بە شێت وەسفیکردم، لە کاتێکدا وەسفی هیچ کام لە پیاوە کاندیدکراوەکانی تری بەم شێوەیە نەکرد.
هەنوکە بیردۆزی ئاژاوە بووە بە بەشێک لە زانستی گەردونناسی نوێ، وە عەقڵی مرۆڤ درکی بەوە کردووە کە سیستەمی ناڕێک بەشێکە لە خودی سیستەم، وەك چۆن شەو بەشێکە لە ڕۆژ، مردن بەشێکە لە سوڕی ژیان، شێتیش بەشێکە لە عەقڵ و داهێنان.

٣/ دیالێکتیک و پرسیاری نوێ:
لەگەڵ هەر داهێنانێکی نوێدا ململانێیەک لە نێوان کۆن و نوێدا دروستدەبێت، لە نێوان کۆیلایەتی و ڕزگارییدا، لە نێوان نادادیی و دادپەروەریدا، لە نێوان لۆژیک و نالۆژیکیدا، نوێ سەردەکەوێت و عەقڵ زاڵ دەبێت بەسەر کارە نابەجێکاندا و پرسیاری نوێ و نامۆ دەردەکەون.
قۆناغەکانی ململانێ پێویستن، کارێکی ئەرێنین مادام ململانێکان دەبێتە هۆی دیالۆگ و مشتومڕ نەک هۆی کوشتن و خوێنڕشتن.

لەم دوایيانەدا لە میسر مشتومڕ لە دەوری ئەو پرسیارەدا دروستبوو: ئایا دروستە ژن ببێتە سەرۆکی دەوڵەت؟ وەک هەمیشە پێشەواکانی ئاین دابەش بوون؛ شێخی ئەزهەر (دکتۆر: محەمەد سەید تەنتاویی) ڕایگەیاند: کە دروستە ئافرەت لە ئیسلامدا پۆستی سەرۆکایەتی کۆمار وەربگرێت، لە کاتێکدا بەڕێزی موفتی (دکتۆر. عەلی جومعە) ڕایگەیاند: کە ئیسلام بە هیچ شێوەیەک ڕێگە بە ژنان نادات بە وەرگرتنی پۆستی سەرۆک دەوڵەت، کاتێک لێیان پرسی: بۆچی؟ گووتی: بەهۆی سروشتی فیزیۆلۆژی ژنەوە، ئەوی لە کاتی سوڕی مانگانەدا پێوەی دەناڵێت!

ڕەنگە مامۆستای موفتی نەڕۆیشتبێتە گوندەکەی من، یان بەهیچ گوندێکی دیکەی میسر، تا بزانێت سوڕی مانگانە لە خۆرهەڵاتن تا خۆرئاوابوون ڕێگری لە کارکردنی ژنانی جوتیار ناکات، بەڵکو ژنی جوتیار لە کاتی کارکردندا منداڵەکەی لەناو کێڵگەدا دەبێت، بە تەور ناوکەداوی منداڵەکە دەبڕێت، وەڵاشەکەی لە زەوەکەدا دەنێژێت، کۆرپەکەی دەخاتە ناو سەبەتەکەی سەر سەریەوە و لەسەر پێی خۆی دەگەڕێتەوە بۆ ماڵەوە، تاوەکو ژەمی ئێوارە بۆ خێزانەکەی دروستبکات.

پرسیارێکی تر هاتە ئاراوە: ئایا درووستە ئافرەت بەرنوێژی (ئیمام) نوێژکەرەکان لە مزگەوتدا بکات؟ هەروەها لەرێشدا بۆچوونەکان دابەشبوون؛ زۆربەی پیاوەکان دژایەتیانکرد، هەروەها هەندێک لە ژنانیش، لەوانە دکتۆر سوعاد ساڵح، ڕاگری کۆلێژی خوێندنی ئیسلامی لە زانکۆی ئەزهەر، گووتی: مەرجەکانی بەرنوێژیکردن لە ئیسلامدا بریتین لە عەقڵ و باڵغبوون و پیاوەتی؛ بۆیە درووست نییە ئافرەت بەرنوێژی بکات. بۆچی؟ چونکە جەستەی ژن لە کاتی کڕنۆش و سوجدە بردن لەبەردەم پیاواندا ڕەنگە ببێتە هۆی ئەوەی کە پیاوان بوروژێن و کاری خراپە بکەن.
ئەم لۆژیکە لە سەر بیرەکەی باڵا پێشکردنی ژنان بە دوورکەوتنەوەیان لە فیتنە و خراپەکاریش دەگونجێت، وەک ئەوەی ڕەوشتی پیاوان ئەوەندە ناسک بێت کاتێک چاویان دەکەوێتە سەر دەموچاوی ژنێک، یان جووڵەی جەستەی ژنێک لەکاتی کرنوش بردندا توشی هەڵە دەبن. کەواتە لێرەدا گرفتەکە لە ژنەکەدا نییە، بەڵکو ڕەوشتی ناسکی پیاوانە، کە جنس و شەهوەت سەرقاڵی کردوون تەنانەت لە کاتێکدا کە لە نوێژدان و لە بەردەم خودادا کرنوشدەبەن. هەر بۆیە وا باشترە چاکسازیی لە ڕەوشتی پیاواندا بکرێت، نەک ژنان دابڕێنن و لە پشتی پەردەوە بیانشارنەوە، یان ڕێگری کارکردنیان لێبگیرێت ئیدی لە هەر بوارێکدا بێت.

بەڵام سیستەمی کۆیلایەتی (چینی باوک سالاریی) لە سەرەتای درووستبوونیەوە تا ئەمڕۆ، خراپەکاری ئەخلاقی و جیاکاری جێندەری بەرهەم هێناوە؛ پیاو مافی خۆیەتی لە دەرەوەی هاوسەرگیری هەموو ئارەزووە سێکسییەکانی و ڕابواردنە زۆرەکانی جێبەجێبکات، بەبێ ئەوەی لە ڕووی یاسایی و ئایینی و نەریتییەوە بەرپرسیارێتی هەڵبگرێت.
لێرەدا دەمەوێت باس لە ڕوداوێک بکەم کە لە ژیانی گەنجێکی میسریدا ڕویداوە، ئەو لە بواری هونەردا کاردەکات (ئەحمەد ئەلفیشاوی)، ئەو گەنجە ئامادە نەبوو کچەکەی بخاتە سەر ناوی خۆی، سەرەڕای دانپێدانانی بە پەیوەندی سێکسی نێوان خۆی و دایکی کچەکەی ئەندازیار (خاتوو هیند ئەلحناوی)، ئەو گەنجە سەرەڕای پێشێلکردنی بنەما بنەڕەتییەکانی ڕەوشت و چاکە، پێنای بە یاسا و شەریعەت و داب و نەریت برد.
هەزاران ژن لە وڵاتی ئێمەدا هەن، هەزاران منداڵیش کە بوون بە قوربانی خراپەکاریی ئەخلاقی پیاوان، ئەم جیابوونەوەی نێوان دەسەڵاتی پیاوسالاریی و بەرپرسیارێتییە، ئەم بەشایە مەترسیدارە لە سیستەمی کۆیلایەتیدا کە تاوەکو ئەمڕۆش زاڵە، بە تایبەت لە ناو

خێزانی پیاوسالاردا؛ کە تەنیا ناوی باوک تێیدا خاوەن شەرەف و ڕێز و کەرامەتە، لە کاتێکدا ناوی دایک هیچ شەرەف و ڕێز و کەرامەتێکی نییە. زۆرێک لە وڵاتانی جیهان لەم کێشەیە دەربازبوون و منداڵ تێیدا مافی خۆیەتی ناوی دایکی هەڵبگرێت و هەمان ڕێز و شەرەفی لێبگیرێت وەک هەر منداڵێکی تر.

(٤) یاسای خێزانی باوکسالاریی

لە وڵاتی ئێمەدا یاسای خێزانی باوکسالاریی هەر وەک یاسایەکی کۆیلایەتی دەمێنێتەوە، تاوانبار لە"پیاو" ئازاد دەکات چونکە بەهێزترینە، سزای قوربانییەکان لە “منداڵ و ژن” دەدات چونکە لاوازترینن.
بزووتنەوەکانی ژنان لە وڵاتی ئێمەدا لە سەرەتای دامەزراندنیانەوە تا ئەمڕۆکە شەڕی ئەم یاسایەیان کردووە، سەرەڕای ئەو هەموارکردنە کەمانەی کە لە دەیەکانی ڕابردوودا ڕوویانداوە، بەڵام کرۆکی یاساکە هێشتا هەر کۆیلایەتییە، لەگەڵ بنەماکانی ڕەوشت و دادپەروەریدا ناگونجێت، پیاوێکی پیر لە حەفتاکان یان هەشتاکانی تەمەنیدا دەتوانێت هاوسەرگیری لەگەڵ ژنێکی دیکە بکات و بە پارە لە بازاڕەکانی هاوسەرگیریدا بیکڕێت (بەپێی ئەو کاریکاتێرەی کە لە ڕۆژنامەی ئەلئەهرامدا لە ٦ی ئایاری ٢٠٠٥ بڵاوکرایەوە، کە تێیدا وێنای دوو پیاوی پیر دەخاتە بەر دیدەمان، پارەی پلەبەرزبوونەوەی موچەیان لە ١٥٪ وەرگرتووە، یەکەم بیرۆکەیەک کە بە خەیاڵیاندا هاتووە ئەوەیە کە هاوسەرگیریی لە گەڵ ژنێکی دیکە بکەن).

لە گەشتێکمدا بۆ وڵاتی جەزائیر، بۆم دەرکەوت کە بزووتنەوەی ژنانی جەزائیر بەم دواییە سەرکەوتوو بووە لە هەموارکردنەوەی پانزە مادە لە یاسای خێزانی، سەرەڕای ناڕەزایەتی ڕەوتە ئیسلامییە فۆندەمێنتاڵەکان، گرنگترینی ئەم هەموارکردنانە ئەوەیە کە مێرد مافی ڕەهای نەبێت بۆ جیابوونەوە و فرەژنی، چیتر ئەو مافەی نییە بچێتە دادگا و ئەم کارە بکات وەک چۆن هاوسەرەکەی ئەو مافەی نییە، هەروەها مێرد یان باوک چیتر سەرۆکی خێزان نییە، بەڵکو ئەندامانی خێزان بە پێی لێهاتوویی و ڕەوایی سەرۆک خێزانی خۆیان هەڵدەبژێرن (ئیدی باوک بێت، یان دایک) نەک بەپێی ڕەگەز. ئەم دەستکاریکردنە زۆر گرنگە، چونکە بناغەکانی دیموکراسی سەرەتایی لە ناو خانەی کۆمەڵایەتیدا خێزانە، دیموکراسی ڕاستەقینە ڕەفتارێکی مرۆڤە لە دایکبوونییەوە تاوەکو مردن ، تەنیا بڕیارێک نییە کە لە لایەن پەرلەمان یان سەرۆک دەربچێت، دیموکراسی تەنیا چوون بۆ دەنگدان و هەڵبژاردنی ئەندامانی پەرلەمان یان سەرۆک نییە، بەڵکو ئەوەیە

مرۆڤ هەر لە منداڵییەوە بتوانێت بە پراکتیزەکردن لە هەڵبژاردنەکانیدا ئازادبێت.

بزووتنەوەی ژنان لە میسر نەیتوانی شتێکی هاوشێوەی ئەو کارانە بەدەستبهێنێت کە بزووتنەوەی ژنانی جەزائیر بەدەستیان هێناوە؛ ژنانی جەزائیر شەڕی دژی کۆلۆنیالیزمی فەرەنسایان کرد، لە خۆپیشاندانەکانیدا دژی ڕەوتی ئایینی تیرۆریستی ڕژانە سەر شەقامەکان، ڕووبەڕووی مەرگ و سوتاندن و سەربڕین بوونەوە، بەڵام ئازایانە و بوێرانە بەردەوام بوون لە خەبات و تێکۆشان و درێژەدان بە داهێنانەکان لە بواری سیاسی و کۆمەڵایەتی و کولتوریدا؛ داهێنان بە بێ ئازایەتی نایەتە ئاراوە، ئەو بە خوێن و جەستەی خۆی باجی داهێنانی داوە؛ چونکە داهێنان باجی دەوێت، زۆر جار باجی گەورەشی دەوێت.
یاسای خێزانی باوکسالاری لە وڵاتانی عەرەبی ئێمەدا ئەو کۆڵەکەیە یان ئەو بڕبڕەی پشتەیە کە سیستەمی چینی باوکسالاریی جەختی لە سەر دەکات و دەمێنێتەوە، کە بە یەکسانی خەفەت بە ژنان و هەژاران دەدات، وە لە دەسەڵاتە ستەمکارە ناوخۆییەکان و هێزی کۆلۆنیالیزمی نێودەوڵەتیدا بەرجەستە بووە.

(٥) ئازادکردنی تاوانبار
لەوەدا ئەو بەرهەڵستییە بەهێزەی کە بەرامبەر هەر گۆڕانکارییەک لەم یاسایەدا ڕوودەدات، بە تایبەت لەلایەن ڕەوتە سیاسییە ئایینییە فەندەمێنتاڵییەکانەوە؛ زۆرجار ئایینییەکان خزمەت بە سیاسەت دەکەن، سیاسەتیش لە سەردەمی کەیلایەتییەوە هەمیشە ئاغای بەهێز لە سەر حەق دەبینێت ئەگەر هەڵەش بکات. وەک چۆن تاوانبار لە ناو خێزانە بچوکە باوکسالارەکاندا ئازاد دەکرێت، بە هەمان شێوە تاوانبار لە ناو شانەی سیاسی نێودەوڵەتیدا ئازاد دەکرێت.
ئایا جۆرج بوش یان ئیرێڵ شارۆن لەسەر تاوانەکانی جەنگ لە عێراق و فەلەستین و ئەفغانستان و چەندان وڵاتی دیکە دادگایی کران؟! جۆرج بوش (وەک فەرمانڕەواکانی دیکە) هێزی خۆی لە ڕەوتە فەندەمێنتاڵییەکانی مەسیحی، جوولەکە، ئیسلامی و ڕەوتەکانی دیکەوە وەردەگرێت، بەرنامە سیاسییەکەی لەسەر بنەمای ئەوەیە کە ناوی دەنێت پاراستنی فێرکارییەکانی کڵێسا بە مەبەستی پاراستنی بەها و نەریتە خێزانییەکان.
لەڕووەوە لەکچوونی نێوان بەرنامەکانی جۆرج بوش و ئوسامە بن لادن و دەسەڵاتی تالیبان و قاعیدە و هێزە ئایینییە سیاسییەکانی دیکە دەردەکەوێت کە لەگەڵ سەرهەڵدانی هێزەکانی سەرمایەداری و

جیهانگیری نوێدا پێشکەوت. هەردووکیان (جۆرج بوش و بن لادن) دوو دیوی یەک دراون، سەرەڕای جیاوازی زمان و ئایین و نەتەوە.

(٦) بەرەو هاوپشتیی جیهانی و شوناسی مرۆڤبوون

ئەوەی هیوا و گەشبینیمان پێدەبەخشێت، سەرەڕای ئەو دابڕانەی کە تێیدا دەژین لە هەموو بوارەکاندا، بریتییە لەم هاوپشتییە جیهانییەی نێوان گەلان، ژن و پیاو، باکوور و باشوور، ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، بەبێ گوێدانە جیاوازییەکان. هەروەها ئەم داهێنانە سیاسی و هزرییانەی ژن و پیاو لە سەرجەم پسپۆڕیی و ئاراستەکاندا، ئەم بەرزڕاگرتنەی هاوپشتی و ئەو فاکتەرانەی کە گەلانی جیهان و ژن و پیاو و گەنجان کۆدەکاتەوە، بەبێ گوێدانە ڕەنگ و ڕەگەز و ئایین و چین و نەتەوە و ڕەگەزنامە... هتد.

بزووتنەوەی جەماوەری جیهانی دژ بە جەنگ و جیهانگیری سودی لە بزووتنەوەکانی ژنان وەرگرتووە، وە لە هزری ژنان کە پێشینەیان هەبووە لە چارەسەرکردنی ئەو جیاکارییە بەماوانەی کە لە کۆیلایەتییەوە ماونەتەوە، جیاکاری نێوان ژیانی گشتی و ژیانی تایبەتی ناو خێزانی هەڵوەشاندەوە، هەروەها لە نێوان داهێنەرە فەلسەفییەکانی بواری بیرکردنەوە و تیۆریدا و داهێنەرە جەستەییەکانی بواری سەما و ڕیتم و مۆسیقا و گۆرانی و پەیکەرسازی و نیگارکێشانیش.
پاشان هەڵوەشاندنەوەی جیاکاریی نێوان کاری هونەریی و ئەدەبیی، لە نێوان کاری سیاسی و کۆمەڵایەتی، لە نێوان خەباتی ناوخۆیی و خەباتی جیهانیدا، لە نێوان فۆرم و جەوهەرەکەی، لە نێوان سوبێکت و ئۆبێکتدا، لە نێوان ڕۆح و جەستەدا، لە نێوان خودی تاک و خودی بە کۆمەڵ، لە نێوان ڕابردوو و ئێستا و داهاتوودا، و لە نێوان ئیگۆ و ئەوی دیکەدا.

چیتر نووسینی داهێنەرانە، مۆسیقا، یان سەما بەس قسە نییە، بەڵکو کرداری لەگەڵدایە، بەڵکو دیواری نێوان گفتار و کردار، تیۆر و پراکتیکی هەڵوەشاندەوە. بزووتنەوەی سیاسی ژنان لە توانایدایە بە ڕووی بزوتنەوەکانی تردا بکرێتەوە، فرەلایەنی ببێتە بنەما نەک تاکلایەنی و گۆشەگیری لە سەر خود، ڕێکخراوەکە ئاسۆیی و فراوان بێت، نەک داخراو بێت.

ئەم هاوپشتییە جیهانییە نوێیە لەم هەڵەدا بەرجەستە بووە، ئەم کۆنفرانسەی کە خەباتی نێوان سەماکارێکی سویدی وخەباتی

فەیلەسوفێکی هیندی و مامۆستایەکی زانکۆی عەرەبی و شاعیرێکی ژن لە نەیجیریا و نووسەرێک و دکتۆرێک و توێژەریک و مۆسیقاژەنێک و ڕۆژنامەنووسێک و نیگارکێشێک و پەیکەرتاشێک و ڕۆمانووسێک لە میسر و هۆڵەندا و ئوردن و بەلجیکا و سوریا و عێراق و فەلەستین و لوبنان و کاریبیان و پاکستان و ئینگلتەرا و فەرەنسا و ئیتاڵیا و کینیا و باشوری ئەفریقا و ئەمریکای باکور و ئەمریکای لاتین و نەرویج و سۆماڵ و ئەڵمانیا و ئیماراتی عەرەبی و بەحرین و ئیسپانیا و وڵاتانی دیکەی جیهان کە نوێنەرایەتی لێدەکەن، کۆدەکاتەوە. بەشێوەیەک داهێنانی سیاسی لەدژی شەڕ و کۆلۆنیالیزم، لەگەڵ خەبات لەدژی زمانی باوکسالاریی چینایەتی و هۆشیاریی ساختە، یەکدەگرنەوە. لێرەدا؛ دووبەرەکی و جیاوازییە بەماوەییەکانی نێوان ئایین و نەتەوە و ڕەگەز و ڕەنگەکان و جۆرەکان، نێوان ژنان و پیاوان، دەتوێنەوە و نامێنن.

داهێنانی ژنانە لەم هەڵەدا؛ جیاکاری ناکات لە نێوان یاخیبوونی سیاسیی گشتی و یاخیبوونی کەسایەتی لە ناو ماڵدا، یاخود لەنێوان بەرەنگاریی لەدژی ستەمی ئابووری و ستەمی سێکسی. داهێنانی ژنانە؛ جەخت لەوە دەکاتەوە کە باشترین ئینتیما بریتییە لە ئینتیما بە مرۆڤایەتی و بەهاکانی ئازادی و دادپەروەری و خۆشەویستی و ئاشتی. تاکە شوناسە کە ژن و پیاوە داهێنەرەکانی سەرجەم وڵاتان کۆدەکاتەوە، کە ئەمە خەونی پێوەدەبینین و هەوڵ دەدەین لە داهاتوویەکی نزیک یان دووردا بەدەستی بهێنین.

بەشێک لە پەرتوکی (لە سەر ژن و ئایین و ڕەوشت) نووسینی د.نەوال ئەلسەعداوی .

پۆستمۆدێرنە یان هەڵوەشاندنی عەقڵ و ڕاستی؟!.. سەلام

عەبدوڵڵا

!

ئەمەی دەیخوێننەوە بیرو بۆچوونی شارەزایان و لێکۆڵەرەوانان لەبارەی پۆستمۆدێرنە. دەمێکە دەبوو ئەم بۆچوونانە بڵاوبکەمەوە، بەڵام سەرقاڵبوون بە پڕۆژەی کاری هەرەوەزی، دووری خستمەوە.
پاش دەرکەوتنی دەستەواژەی(پۆستمۆدێرن) لەساڵی 1979لەلایەن جان فرانسوا لیوتار لە کتێبەکەی(دۆخی پاش مۆدێرنێتە) باسی: 1- هەرەسی حیکایەتە گەورەکان + ئینکارکردنی راستی بابەتییانە + نەبوونی راستی گەردونی سەربەخۆ.
ئایا چی لەپشت ئەو بۆچوونانە خۆی گەمارۆ داوە؟
لەم رۆژانە باسی پۆستمۆدێرن گەرمبووە و تەنانەت لە کۆڕێکدا نووسەرێکی چەپ وتی (چەپەکان دەتوانن سوود لەم رەوتە وەربگرن)!.
ئە م رەوتە لە کوردستان بەشێوەی ئەدەب و هەڵویستی سیاسی سەقەت و نەزان رۆڵێکی شوومیان بینی، ماوەیەك بوون بە پشتوپەنای گۆڕان و رێکخراوە ئیسلامیەکان و ئێستاش بابەتی(جێندەر)یان گەرمکردووە کە بە بڕیاری حکومەت و پەرلەمانی پیاوسالاری پۆستمۆدێرن لە ساڵی 2010وەوە سەرۆکی ئەوسای هەرێم(مەسعود بارزانی) و سەرۆکی پەرلەمان (د. کەمال کەرکوکی) ئیمزایان کردووە.
پۆستمۆدێرن بە بۆچوونی ئەم فەیلەسوف و زانا و سیاسەتمەدارانە بەم شێوەیەیە:

- چۆمسکی: پۆستمۆدێرنە بێمانایە، چونکە هیچی بۆ توێژینەوە یان زانستی ئەزموونگەرایی زیادنەکردووە.
- فریدری جیمسون(رەخنەگری لیتراتۆر و بیرمەندی مارکسی): پۆستمۆدێرن لۆژیکی سەرمایەداری درەنکە.
- ریشارد داوکینز هەڵسەنگاندنێکی باشی کردووە بۆ قسە بێمانا رەسەنەکانی ئان سۆکال و یان بریکمۆند و دەڵێ: ئەوانە رۆشنبیرگەلێکی فێڵبازن، هیچیان پێ نیە بۆ وتن، بەڵام ئارەزوویەکی بەهێزیان هەیە بۆ ئەوەی لە ژیانی ئەکادیمی، سەرکەوتوو بن.
- لە وتاری رێکخراوی komaufau بەناو(شیکردنی گوتار یان شۆڕش)هاتووە:

أ- (ئەم هێرشانە بۆ تایبەتی فێڵبازن، چونکە ئایدۆلۆژیای بنەڕەتی خۆی وەک پێشکەوتنخوازانە نیشاندەدات و لە ڕاستیدا

هێرش دەکاتە سەر مارکسیزم. ئەمەش بۆ نموونە بە دڕاندنی پێکهاتەکانی مارکسیزم- فەلسەفە، ئابووریی سیاسی و سۆسیالیزمی زانستی- و بە وردکردنی لایەنە شۆڕشگێڕەکانی مارکسیزم-لینینیزم. ئایدۆلۆژیاکانی بۆ ئامانجی چەکداماڵینی ڕۆحی بزووتنەوەی کۆمۆنیستی و چینی کرێکارە... ئەمەش کاریگەرییەکی باڵادەستی هەیە... بۆ نموونە لە شێوەی تیۆری جێندەری بۆرژوازی...)

ب- 2 لە ڕوانگەی فەلسەفیەوە مەترسییەکانی پۆستمۆدێرنیزم لەوەدایە کە هێرش دەکاتە سەر هەموو چەمکێکی جیهانبینییەکی یەکگرتوو، وەک ئەوەی پێشکەش دەکرێت بۆ ماتریالیزمی دیالکتیکی. بەڵکو بە ڕواڵەت توخمە تاکەکەسییەکان لە مارکسیزمەوە وەردەگرێت کە لە دەرەوەی ناسینەوە دەیشێوێنێت و لەگەڵ بیرۆکەی بۆرژوازی کۆنەپەرستانەی وەک فەلسەفەی فریدریش نیچە کۆیان دەکاتەوە...

لە ئاستی سیاسیدا گرنگترین تایبەتمەندی و دەرئەنجامەکانی پۆستمۆدێرنیزم لەمەدا ئەمانەی خوارەوەن:

1- شیکاری ماتریالیستی پەیوەندییەکانی ستەمکاری و چەوساندنەوە لە سەرمایەداریدا فڕێ دەدرێت. پەیوەندییەکان لە نێوان کرێکار و پیاوسالاری و بارودۆخی ستەمکاری تایبەتی وەک ڕەگەزپەرستی لە یەکتر جیادەکەنەوە. بەڵکو ئەم پەیوەندیانە بە شێوەیەکی ئایدیالیستی شان بە شانی یەکتر وەک پرسیاری تەنیا ئەخلاقی دەخەنە ڕوو.

2- چەمکە ماتریالیستەکانی کۆمەڵگەی چینایەتی و ئیستغلالکردن بە چەمکی ئایدیالیستی- ئەخلاقی "ئیمتیازات" دەگۆڕن.

3- چینی کرێکار وەک بابەتێکی شۆڕشگێڕ لە ڕووی دەروونییەوە لەناو دەبەن. خاڵی ئاماژە لە ئایدۆلۆژیا پۆستمۆدێرنەکاندا زۆرجار تەنیا ئەو "کۆمەڵگانە"ن کە لە کەمینە چەوساوەکانی وەک ڕەشپێستەکان، LGBTI و هتد پێکهاتوون، کە بەشە بۆرژوازی و کۆنەپەرستەکان تێیدا بەشدارن.

ئەو "کۆمەڵگە"یانەی باس دەکرێن زۆرجار بە شێوەیەکی زۆر ئایدیالیستی پێناسە دەکرێن، بۆ نموونە بە وێناکردنی "ڕەشپێستەکان"، "سپیپێستەکان" یان ڕەگەزەکان وەک بنیاتێکی دەروونی یان زمانەوانی.

4- بەپێی بیرۆکەکانیان، سەرچاوەی گۆڕانی کۆمەڵایەتی تاکەکەسییە نەک بابەتێکی بەکۆمەڵ.

5- چینی بۆرژوا مەترسیان نیە لە ئایدیۆلۆژیای پۆستمۆدێرنە، چونکە ڕێگەی پێدەدرێت دەسەڵاتەکەی بمێنێتەوە. شۆڕشی

سۆسیالیستی و دیکتاتۆری پرۆلیتاریا بۆزۆری لە ڕوانگەی دژە تۆتالیتاریزمەوە ڕەت دەکەنەوە.
-6 ململانێی چینایەتی لادەبرێت و جێگەکەی بە سیاسەتی ناسنامە دەسپێرن، واتە شێوەیەکی فەرهەنگی پەرشوبڵاو لەناو سیستەمی سەرمایەداری.
-7 پۆستمۆدێرنیزم وەک هێرشێکی بەرەیی بۆ سەر جیهانبینی زانستی – دوا هەڵوەستی ئایدیۆلۆژیای بۆرژوازیە
-8 لیوتارد لەسەر داوای حکومەتی کەنەدی لە ساڵی 1979 کتێبی(Das postmoderne Wissen)لە چاپدا.
-9 پۆستمۆدێرن ، ناعەقڵانیت و ئیدۆلۆژی بەرەی لیبڕالیزمی نوێیە.
-10 دەبی هوشیار بین کە لیبڕالیزمی نوێ لە سەر ئاستی سێ بەرەو هێرش بۆ ڕێکخستنی کۆمەڵگە دەکات: -1 بەرەی ئابووری.
-2 بەرەی ئیدۆلۆژی کە پیشەسازی زەبەلاحە و ئامانجی ئەمەیە(أ- جیهانگیری خۆشبەختی بۆ جیهان دەهێنێ. ب- ئەم پیشەسازییە پێویستی بە کرێگرتەیی زانێك و پەیمانگەکانی توێژینەوە و کرێگرتەیی میدیایی چەکدار بە زانیاری…. -3 بەرەی میلیتاریزم.)

هەر چۆن فۆکۆیاما بانگەشەی(کۆتایی مێژووی کرد)، ئەم ڕەوتەش بە هەمان شێوە(مەرگی مۆدەرنێتە)یان راگەیاند و تەنانەت کۆمەڵناسی فەرەنسی(Baudrillard)ی لە کۆڕێکی ساڵی 1984دا لەبەردەم گوێگرەکانی وت (ساڵی 2000 ڕوونادات) – سەرچاوە:وتاری بیرگت ڤارتمان لە گۆڤاری Das argument، ژمارە 155، لاپەڕەی 29 لە 1986) و پاشان فۆکۆش لە کتێبەکەی-وشە و شتەکان- هەستا بە راگەیاندنی مەرگی مرۆڤ و دژایەتی زانست!
بۆدیارد لە 1978پێشبینی کۆتایی مێژوو دەکات و پێی وایە (رووداوی زۆر راستەقینەیە)وەك سەرئەنجامی گەشەی قەیرانی کۆمەڵگەی مۆدێرنەیە کە چیتر لەکۆتاییدا ڕێگە بە دوارۆژ نادات.

لە کوردستانیش کۆمەڵێ(نێ- سەر)یش هەستان بە نووسین و بڵاوکردنی بەرهەمەکانیان بە بیروبۆچوونی(دۆلۆز، لیڤی شتراوس، بۆدیارد، لیوتار، فۆکۆ)کە لە نیتشە و هایدەگەر سەرچاوەیان وەرگرتووە و بەعەقڵی وێرانیان دوو دنیابینیان ئاڵتەکرد(بیری نیتشە و مارکسیزم) و مەعریفەتەکەیان ئەمە: عەقڵ، زانست، مارکسیزم، پێشکەوتن شەرعەتیان لەدەستداوە!
لە وتاری(Eine marxistische Kritik der „postmodernen

(Identitätslinken“ und des identitätspolitischen Antirassismus ئاماژە دەكات بۆ دژایەتی پۆستمۆدێرنە بۆ ماركسیزم:

ناوزڕاندنی ماركس و ئەنگڵس بە "ڕەگەزپەرستی ناشرین"

ماركسیزم هەموو پرسەكانی ڕەگەزپەرستی و سێكسیزم و تایبەتمەندییە شوناسییەكانی دیكە كە مر□ۋ□كان لەسەریان جیاكاری دەكرێن، تەنیا وەك "دژایەتی لاوەكی" لەپاش "دژایەتی سەرەكی" نێوان سەرمایە و كرێكاران مامەڵەی لەگەڵ دەكات.

(د) ماركسیزم "ئۆرۆسەنتریكە" و بەمجۆرە لە كۆتاییدا شێوازی بیركردنەوەی ڕەگەزپەرستی و كۆلۆنیالیزم بەرھەم دەھێنێتەوە. بە بڕوای ماركس و ئەنگڵس، خەڵكی "باشووری جیهانی" تەنیا وەك قوربانییەكی پاسیقی ئەو مێژووە دەردەكەون كە ئەورووپییەكان دروستیان كردووە. ماركسیزم بەھۆی یۆرۆسەنتریزمی خۆیەوە، بەھا گشتگیرەكانی ڕۆشنگەری دەخاتە سەر ھەموو مر□ۋایەتی، لەبری ئەوەی ناسنامە "تایبەتمەندە" كولتوورییە جیاوازەكانی "ژێر ئەلتەرنەكان" لە باشووری جیهانیدا بناسێت. بەم شێوەیە ماركسیزم – ئاخر خۆی تیۆری پیاوە سپی پێستەكانی ئەورووپایە – شێوازی بیركردنەوەی كۆلۆنیالیزم و باوكایەتی بەرھەم دەھێنێتەوە.[10]

(ھـ) ناوزڕاندنی ماركس و ئەنگڵس بە "ڕەگەزپەرستی ناشرین" – بۆ نموونە بەھۆی ھەڵبژاردنی وشەكانیانەوە، كە ھەندێكجار لە ڕوانگەی ئەمڕۆوە ڕەگەزپەرستانە، یان نوكتەی درشت لە نامەنووسییە تایبەتەكانیاندا – تایبەتمەندییەكی تایبەتی نوێنەری لێكۆڵینەوەكانی دوای كۆلۆنیالیزم نییە ، بەڵام س□□ر بە دژە كۆمۆنیستەكانی بۆرژوازییە بە گشتی تۆنێكی باش.[11] كەواتا□ د□بێت ھەموو ماركسیزم بە ڕەگەزپەرستی لەكاربخرێت؟

ئەم نووسینە دەكەم بەم پرسیارە: ئایا چەپ لە وڵاتی ئێمە چ سوودێك ببینێ لەم رەوتە؟

خۆشەویستیی لە زەمانی

کۆلێرادا.. ئەردەڵان عەبدوڵڵا

ڕۆمانی خۆشەویستیی لە زەمانی کۆلێرادا، یەکێکە لە شاکارە جوانەکانی ئەدەبیاتی جیهان. کاتێك لە ئەڵمانیا بووم، بەلامەوە سەیر بوو بۆچی هێندە گرنگی بە گابرێل گارسیا مارکیز و ڕۆمانی خۆشەویستی لە زەمانی کۆلێرادا دەدەن. منیش زۆر دەمێك بوو حەزم دەکرد بیخوێنمەوە. دیارە ئەم ڕۆمانە بۆ چەندین زمانی جیهانی وەرگێڕاوە و بە یەکێك لە 100 ڕۆمانە مەزنەکەی ئەدەبیاتی جیهان دادەنرێت. جگە لەوەش کراوەتە فیلم، کە یەکێك بووە لە فیلمە سەرکەوتووەکانی جیهان.

بە سوپاسەوە هاوڕێی هێژام محەمەد کەریم، ساڵی 2016 ئەم ڕۆمانە جوانەی پێشکەش کردم کە ماوەیەکی زۆر خەریکی وەرگێڕانی بووە، یەکێکیشە لە کارە جوانەکانی بواری وەرگێڕان. ڕۆمانەکە لە 460 لاپەڕەی قەبارە گەورە پێکدێت و دەزگای جەمال عیرفان چاپی دووەمی کردووە، بە کوردییەکی جوان وەریگێڕاوە. دیارە لە هەموو جیهاندا لێکۆڵینەوەی زۆر لەبارەی ئەم ڕۆمانەوە کراوە، هیچ ڕۆمان و بەرهەمێکی تری مارکیزیش، هێندەی ئەم ڕۆمانەی قسەی لەبارەوە نەکراوە.

لێرەدا پێم خۆشە منیش چەند سەرەقەڵەمێکم لەبارەی ئەم ڕۆمانە جوانەوە بنووسم، بەو هیوایەی تیشکێك بخەمەتە سەر ئەم ڕۆمانە و کەمێك زانیاریش پێشکەش بەو خوێنەرە هێژایانە بکەم، کە هێشتا نەیانخوێندۆتەوە.

ناوەڕۆك

هەر لەناوەکەیەوە خوێنەر ڕووبەڕووی دوو شتی سەرەکی دەبێتەوە. یەکەمیان: خۆشەویستی. دووەمیان: نەخۆشی کۆلێرایە. یەکەمیان واتە” خۆشەویستی” پانتایی گەورەی تەواوی ڕۆمانەکە داگیردەکات. لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە تا سەرەتاکانی سەدەی بیستەم، لە ئەمریکای لاتیندا، چیرۆکێکی خۆشەویستی جوان و گەورە لەدایك دەبێت، لەکاتێکیشدا تارمایی جەنگ و نەخۆشی کۆلێرا بەسەر تەواوی وڵاتەکانیدا زاڵە. لێرەدا نووسەر دەیەوێت بڵێت، کە هێز و توانای خۆشەویستی لەبن نەهاتووە و دەتوانێت لە خراپترین و ناخۆشترین سات و شوێنیشدا، بە جوانترین شێوە لەدایك بێت.

فلۆرینتۆ ئەریزا کوڕێکی هەرزەکاری هەژارە لە فەرمانگەی تەلەگراف

کار دەکات، مەلی عیشقی بەسەر کچۆڵەیەکی جوان و دەوڵەمەندی شارەکەوە دەنیشێتەوە، کە ئەویش فێرمینا دازایە. ماوەیەك خۆشەویستی ئەم دوو گەنجە بەردەوام دەبێت، بەڵام پاشان باوکی نامەیەکی دڵداری کچەکەی دەدۆزێتەوە، ئەویش کەسێکی ستەمکار و تووڕە بووە. کاتێك بەمە دەزانێت خوشکەکەشی سزا دەدات، چونکە ئاگادار بووە و ئەم راستییەی لەو شاردۆتەوە، بۆیە لە ماڵ دەری دەکات. پاشان کچەکەشی سزا دەدات و دەیبات بۆ گوندێکی دوورە دەست. بەڵام فلۆرینتۆ، بەوپەڕی دڵسۆزییەوە پارێزگاری لە خۆشەویستییەکەی دەکات و ژن ناهێنێت و چاوەڕێی دڵدارەکەی دەکات. پاش ماوەیەك فێرمینا شوو بە پزیشکێکی ناودار دەکات و ژیانی هاوسەری پێکدێنێت، کوڕ وکچێکی لێ دەبێت. پاش چەندین ساڵ لەگەڵ ئەم پزیشکە ئاشتیانە پێکەوە دەژین، هەتا رۆژێکیان مێردەکەی لەسەر پەیژەیەکەوە دەکەوێتە خوارەوە و دەمرێت. لە مەراسیمی بەخاك سپاردنەکەیدا، دووبارە فلۆرینتۆی کۆنە خۆشەویستی پەیدا دەبێتەوە و داوای لێدەکات کە لاپەڕە کۆنەکانی پێشوو هەڵبدەنەوە و ببنە هاوسەری یەکتری. فێرمینا لەو کاتەدا زۆر تووڕە دەبێت، بەڵام دواتر کە دەگەڕێتەوە ماڵەوە، لە ناخیدا هەست بە ژیانەوەی خۆشەویستی کۆنەکەی دەکات و رازی دەبێت. لێرەشدا کچەکەی دژی دەوەستێتەوە و دەبێتە رێگر لێی، بەڵام کوڕەکەی رازی دەبێت. دواجار پێکەوە سواری کەشتییەك دەبن و بەناو دەریادا سەفەر دەکەن و دوای 52 ساڵ بە یەکتری دەگەن و دەیانەوێت لە رێگەی سیحری خۆشەویستییەوە، دژی پیری بجەنگن، ئەمەش کۆتایی رۆمانەکەیە.

دیارە ئەم رۆمانە پڕیەتی لە دیمەنی جوان، کە هەستی مرۆیی تێیدا زاڵە بەتایبەتی خۆشەویستی. لە هەمووشی جوانتر شێوازی نووسینەکەیەتی.

شێوازی نووسین

لە پەنا ناوەڕۆکە جوان و سیحر ئامێزەکەیدا، شێوازی نووسینەکەی، خاڵێکی بەهێز و سەرنجراکێشی ئەم رۆمانەیە. نووسەر لە رێگەی فلاشباکەوە، وردە وردە باسی رووداوەکانی رۆمانەکە دەکات. سەرەتا لە مردنی مێردەکەی فێرمیناوە دەست پێدەکات و پاشان یارییەکی جوان بە زەمەن و شوێنەکان دەکات، لە رێگەی کردنەوەی گرێ کوێرەکانی رۆمانەکەوە، خوێنەر بە رۆمانەکەوە دەبەستێتەوە. جگە لەوەش نووسەر توانایەکی ئێجگار سەیر و بەهێزی هەبووە لە گێڕانەوەی رووداوە خۆش و ناخۆشەکانی رۆمانەکە. لەم رۆمانەشدا میتۆدی ” ماکی ریالیزم= واقیعی سیحرایی” زۆر بە جوانی

بەکارهێناوە، بەتایبەتی لەکاتی باسکردنی چیرۆکی خۆشەویستیی فلۆرێنتۆ و فێرمیناوە. جگە لەوەش لەکاتی باسکردنی نەخۆشی کۆلێرادا، وەکو کامێرامانێکی دیمەنە تراژیدییەکانی گواستۆتەوە، وا هەست دەکەیت کە سەیری فیلمێکی دۆکۆمێنتاری دەکەیت، لەمەشدا نووسەر شێوازی رۆژنامەوانی بەکارهێناوە.

خۆشەویستی

وەکو پێشتریش وتم، خۆشەویستی دەبێتە بابەتی سەرەکی ئەم رۆمانە، هەروەها دەشبێتە مەیدانێکی سەرەکی بۆ تەواوی رۆمانەکە. لێرەدا نووسەر دەیەوێت کۆمەڵێك پەیامی گرنگ بە خوێنەر بدات. لە سەرەتادا پێمان دەڵێت: خۆشەویستی هیچ سنوورێکی کۆمەڵایەتی نازانێت، هەروەها هەژاری و دەوڵەمەندیش هیچ رێگرێکیان نییە. دواتریش هەنگاو بەرەو خاڵێکی گرنگ دەبات و باس لە تەمەن و پیری دەکات، دووبارە نووسەر پێمان دەڵێت، کە خۆشەویستی پەیوەندی بە پیری و گەنجییەوە نییە، بگرە خۆشەویستی توانا و هێزیکی بێسنوور و بەردەوامی هەیە.

نووسەر دەڵێت: خۆشەویستی لە هەموو کاتێك و لە هەموو جێگایەکدا هەر خۆشەویستییە و خۆشەویستی هەتا لە مەرگ نزیك بێتەوە سەقامگیرتر و تۆکمەتر دەبێت.ل456

پاشان باس لە قوربانیدان دەکات و لەزاری فلۆرینتۆوە دەڵێت:
چ شانازییەك لەوە گەورەترە مرۆق لە پێناوی خۆشەویستیدا بمرێت.ل110

لێرەدا نووسەر پێمان دەڵێت هەرچەندە خۆشەویستی هەڵگری پەیامێکی ژیاندۆستییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەڵگری پەیامێکی مەرگدۆستییشە.

کۆلێرا

بابەتێکی گرنگی تر مەسەلەی نەخۆشی کۆلێرایە، لە سەردەمەکانی پێشوودا ئەم نەخۆشییە وەکو چەکێکی کۆمەڵکوژی پەلاماری کۆمەڵگەکانی داوە. نووسەر لەمەشدا باسی ئەو کارەساتە گەورەیە دەکات کە لە سەدەی نۆزدەدا بەسەر ئەمریکای لاتیندا هاتووە، ئەویش لە دەرەنجامی بڵاوبوونەوە نەخۆشی کۆلێرایە. لەمەدا نووسەر زیاتر وەکو رۆژنامەنووسێك دەرکەوتووە، قەڵەمەکەی کردۆتەوە کامێرایەکی زیندوو، وێنەی ئەو دیمەنە تراژیدیانەمان بۆ دەگرێت، کە لەو کاتەدا بەسەر خەڵکی ئەمریکای لاتیندا هاتووە. نابێت ئەوەشمان لەبیربچێت کە پێشتر مارکیز کاری رۆژنامەنووسی کردووە.

دواتریش دەڵێت:

“لەگەڵ هاتنی هەفتەی سێیەمدا، سەراپای هەیوانی دێری (سانتا کلارا) ی پیرۆز تا قەراغی سپیدارەکان پڕ بوو لە گۆڵ و ناچاربوون باخی میوەی ئەنجومەن بەکاربێنن بۆ ناشتنی تەرم کە رووبەرەکەی دوو ئەوەندەی گۆڕستانێکی ئاسایی دەبوو. لەوێدا قەبرەکانیان هێندە قووڵ هەڵکەندبوو، مردووەکان بەبێ تابووت بە سێ ریز لەسەریەك بنێژن، بەڵام ئەم کارەش نەدەکرا درێژەی پێبدرێت لەبەرئەوەی قەراغی گۆڵەکان وەکو ئیسفنجی لێهاتبوو بەپێ خستنەسەری، خوێنی پیس و بۆگەنی دەدەڵاند. ل147”

لەمەدا نووسەر زیاتر پشتی بە میتۆدی سروشتگەرایی ئێمیل زۆلا بەستووە، بەمشێوەیەش توانیویەتی دیمەنەکە پڕاوپڕ بۆ خوێنەر بگوازێتەوە، کە ئەمەش هێندەی تر رۆمانەکەی بەهێز کردووە.

پیری

خاڵێکی گرنگتر، کە نووسەر پانتایی باشی بۆ داناوە، پەیوەندی بە مەسەلەی پیرییەوە هەیە. لەمەدا نووسەر بە پێی سەلیقەی خۆی، قسەی لەبارەی پیرییەوە کردووە.

فلۆرینتۆ هەستی دەکرد، پیری ئەو، لافاوێکی پڕ جۆش و خرۆش نییە، بەڵکو چاڵاوێکی گەورەیە دڵۆپ دڵۆپ یادەوەری لێدەتکێت و وشکدەبێت. لێزانیی و زیرەکی پەرپووت دەبوو، متانەی پێنەدەکرا، دوای چەندین رۆژ خووڵانەوە بە دەوەری قەڵای لامانگادا، لەوە تێگەیشت کە شێوازەکانی سەردەمی گەنجی هەرگیز ناتوانن ئەو دەرگایانە بشکێنن کە پرسە کڵۆمی دابوون. ل393

جێگەی ئاماژەیە مارکیز لە کۆتاییی تەمەنیدا تووشی نەخۆشی زەهایمەر بوو، رۆژنامەیەکی ئەڵمانیش بە مانشێتی گەورە نووسیبووی” خۆشەویستی لەزەمەنی زەهایمەردا.”

وەزعی سیاسی

نووسەر لەپەنا خۆشەویستییدا باسی ژیان سیاسی ئەو ناوچەیە دەکات و تیشك دەخاتە سەر مەسەلەی هەژاریی و دەوڵەمەندیی و جیاوازی چینایەتی.

“عەرەبانەکە بەناو رەشاوی شەقامەکاندا بە خوار و خێچی کەوتەڕێ، ئەو جێگایەی کە سیسارکە کەچەڵەکان لەسەر پاشاوەی قەسابخانەکان شەڕیان دەکرد، کە دەتوت نێچیرێکی تازەیە و یەکەم خێزاوی دەریا خستوویەتییە کەنارەوە. بەپێچەوانەوە شاری مەسئولەکانەوە کە

خانووەکانیان لە بەرد دروستکرا بوون، خانووەکانی ئێرە لە پارچە تەختە دروستکرا بوون لە هەڵچوونی گواوی زێڕابە سەر بەتاڵەکان دەیپاراستن کە میراتی ئیسپانییەکان بوو. هەموو شتێ بۆنی نەگبەتی لێدەهات و هەموو شوێنێ وەکو کاولە دەهاتە بەرچاو.ل24

دواتریش دەڵێت

سەرەڕای تێپەڕبوونی نیو سەدە بەسەر ژیانی سەربەخۆییدا، وڵات هێشتا یەك ڕۆژ ئاشتی راستەقینەی بەخۆیەوە نەدیبوو.ل 99

دوا قسە

بەدڵنیاییەوە ئەم ڕۆمانە قسەی زۆر هەڵدەگرێت و لە جیهانیشدا لێکۆڵینەوەی زۆری لەبارەوە کراوە، ئەمەش لەبەرئەوەی نووسەر توانیویەتی کۆمەڵێك بابەتی فیکریی و فەلسەفی و ئەدەبی گرنگ لەم ڕۆمانەدا کۆبکاتەوە و بەشێوازێکی جوانی ئەدەبیش، پێشکەشی خوێنەرانی جیهانی بکات.
لێرەدا جێگەی خۆیەتی دەستخۆشی لە محەمەد کەریم بکەم و هیوای کار و بەرهەمی جوانتری بۆ دەخوازم.

ئەردەڵان عەبدوڵڵا

سەرچاوە:
گابریل گارسیا مارکیز. خۆشەویستیی لە زەمانی کۆلێرادا. لە فارسییەوە: محەمەد کەریم. چاپی دووەم. سلێمانی. 2016.

www.annajah.net///
///www.almrsal.com

خوێندنەوەیەک بۆ چیرۆکی (خەونی پیاوێکی گەلحۆ)ی

دۆستۆفسکی.. ناڵە حەسەن

(Notes From Ander Ground) کتێبێکی دۆستۆفسکی یە ، ئەم کتێبە چەند چیرۆکێکی لە خۆ گرتووە ، یەکێک لەوانە (خەونی پیاوێکی گەلحۆ)یە . یان خەونی پیاوێکی گاڵتەجاڕ . چونکە وشەی (Ridiculous) بە مانای گەلحۆ دێت و بە مانای گاڵتەجاریش دێت بەڵام ، من بە ناونیشانی ئەم چیرۆکە گەلحۆ بە شیاوتر دەزانم . کاتێک لە خوێندنەوەی چیرۆکەکان بوومەوە ، چیرۆکی خەونی پیاوێکی گەلحۆ لە هەموو چیرۆکەکانی تر زیاتر سەرنجی ڕاکێشام و تووشی ڕامانێکی قووڵی کردم . دیارە دۆستۆفسکی بە ڕۆمانەکانی (برایانی کارامازۆف و تاوان و سزا) وە ناوبانگی دەرکردووە و یەکێکە لەو نووسەرە زیندووانەی کەوا ، مێژوو بە هەمیشە بە زیندوویی باسی دەکات . لەگەڵ ئەوەش هەر یەکێک لەم چیرۆکانە لە ئاستی ڕۆمانەکانی (برایانی کارامازۆف و تاوان و سزا) دان . دیارە من بەخۆم لە سەرەتای هەشتاکانەوە لە ڕێگەی ڕۆمانی (شەوە سپیەکان) ەوە ، بە دونیای دۆستۆفسکی ئاشنابووم و پێی سەرسام بووم . لە شەوە سپیەکانەوە فێربووم ، لە پاڵ شیعر و چیرۆک ، ڕۆمانیشم خۆش بوێ ..! (خەونی پیاوێکی گەلحۆ) بە بڕوای من ، چ ناونیشانەکەی چ ناوەڕۆکەکەی چەندین خوێندنەوەی جۆراوجۆر هەڵدەگرێ . چونکە مەدلوولەکان هێندە قووڵ و پڕ واتان ، هەر لە دەسپێکی چیرۆکەکە تا کۆتاییەکەی خوێنەر حەپەساو دەکات . بەرلەوەی بچمە نێو خوێندنەوە و ڕۆچوون بە نێو ڕەگ و ڕیشە و کۆڵانە پێچاوپێچەکانی چیرۆکەکە ، دەمەوێت ئەوە بڵێم کەوا ، ئەگەر (چارلز دیکنز) لە ڕۆمانی (دەیڤد کۆپەرفێلد) دا ، وێنەی منداڵی خۆی کێشابێ و ژیانی پڕ مەینەت و ناسۆریەکانی خۆی لەم ڕۆماندا بەرجەستەکرد بێ ، ئەوا بە دڵنیاییەوە دەتوانین بڵێین ، کەوا دۆستۆفسکی ش لەم چیرۆکەیدا ، وێنەی خۆی و بیرکردنەوە و تێڕوانینەکانی خۆی زۆر بلیمەتانە لە دەقێکی هاڕمۆنی و جواندا خستۆتە ڕوو . من بەخۆم لە سەرەتای چیرۆکەکە تا کۆتاییەکەی هەستم دەکرد ، لەگەڵ پیاوێکی گەورەدام یان لەگەڵ فەیلەسوف و بیرمەندێکی گەورەدام ..! وام هەست دەکرد ، لەگەڵ کەسێک دام دەکرێ شەرم لە تواناکانی بکەی .. موعجیزەیەکی سەیر و سەمەرە ، خاوەن دونیایەکی پڕاوپڕ لە نهێنی و پڕاوپڕ لە گۆشە و کەلێن و قوژبنی تاریک ..! بەمانایەک ، ئەگەر بمانەوێت بەدوای خۆشی و لەزەتەکانی ژیاندا بگەڕێین لە هەمانکاتدا ، مانایەکمان دەست بکەوێت بە بوون و بەهاکانی جوانی ، پێویستمان بەوەیە (ئەو گۆشە و کەلێن و قوژبنە تاریکانەی نێو دونیای

نووسینەکانی دەستەفسکی ڕووناک بکەینەوە و لێیان بڕوانین ..!) . (خەونی پیاوێکی گەلحۆ ..) هەر لەسەرەتاوە گەورەترین پرسیار لە پشت زاراوەی گەلحۆ لەلای خوێنەر دەوڕوژێنێ . لە پشت ئەم زاراوەیە ، کێشە و تەنگژەکان خۆیان ڕووت دەکەنەوە ، ئەم حاڵەتە وا لە خوێنەر دەکات بە چێشەیەکی زیاتر و بە تامەزرۆییەکی زیاترەوە ، بەنێو ناواخنی چیڕۆکەکە ڕۆبچێ ، هەر بەم شاگەشکەییەوە خوێنەر واز لە مانا ڕووتەکەی گەلحۆ دێنێت و بەدوای مانا شاراوەکانیدا دەگەڕێت بەڵام ، دەستەفسکی زۆر لێزانانە ئەم زاراوەیەی هەڵبژاردووە بۆ ناونیشانی چیڕۆکەکەی . مەبەستیەتی ، لە پشت ماناکانی گەلحۆوە بە خوێنەر بڵێ / ژیانێک پڕاوپڕ بێت لە جیاوازی و هیچ بەها و پیرۆزییەک و ڕێزێک بە مرۆڤەکان بە ڕەوا نەبیندرێ ، مرۆڤەکان بە هەمیشە کۆیلە و زەلیل بن ، ئیدی ئەمجۆرە ژیانە لە گەلحۆیی زێتر هیچی تر نییە ..! ئاخر مرۆڤ بۆ ئەوە دروست نەبووە کە تەنها بۆ پەیداکردنی پارووە نانێک ئامادەبێت هەموو کێشەکان و تەنانەت مەرگی خۆشی ببەخشێت ..! یان لە هەموو ئەوشتانە بێبەش بێت کە بزە دەهێننە سەر لێوان و فەرامۆشی بە ڕۆح و جوانییەکانی سروشت دەبەخشن ..! ئاخر گەر مرۆڤ لە گەرمەی خۆشییەکانیدا نەتوانێت بە ئازادی گۆرانییەکانی بچڕێ ، بۆ ڕەواندنەوەی ناسۆرییەکان و بەتاڵکردنەوەی خود ، دەبێتە کائینێکی بێبەها و مردوو ..! شتێکی ڕوون و ئاشکرایە ، لەو کۆمەڵگە چینایەتیە پڕ چەوساندنەوەی کە دەستەفسکی لەم چیڕۆکەیدا وێنەی کێشاوە ، مرۆڤەکانی خوارووی چینی خواپێداوەکان دەبێ بە هەتاهەتایە هەر قەشمەر و گەلحۆ و زەلیل بن ..! نابێت هیچ ناسنامەیەکی مرۆڤانەیان هەبێت . شایستەن بەوەن هەتا مردن سەرگەردان و داماو لەسەر شۆستەکاندا بخەون ، سواڵ بکەن ، لەنێو جەنجاڵییەتی هەراوزەنای ئاوازە ناشازەکانی مەرگی شەنەییەدا بە ونبوویی بمێننەوە . وەک چۆن " بەرتەلد برێخت " لە شانۆگەرییەکانیدا ،هەوڵی ئەوە دەدا ، برین و ژان و کێشە کۆمەڵایەتییەکان و مەینەتییەکانی مرۆڤ بخاتە بەردەم بینەر و لەهەمانکاتدا ، ئەوە لە مێشکی بینەر بەجێبهێڵێ (گەر مرۆڤ لە هەوڵ و کۆششەکانی بەردەوام بێت ، دەتوانێت وەڵام بە کێشەکانی بداتەوە و چارەسەریان بکات ..!) هەر بۆیە لە شێوازی برێختی دا ، دیواری چوارەم لە نێوان ئەکتەر و بینەر نامینێت . وەک ئەوەی بینەریش بەشدار بێت لە نمایشەکاندا ..!) .

دەستەفسکی لەم چیڕۆکەیدا ، سەخافەتەکانی دونیای سەرمایەداریمان بۆ ڕەسم دەکات . دونیایەکی تەواو جیاواز ، دونیایەک کە تیایدا هیچ خۆشەویستییەک لە نێوان مرۆڤەکاندا نییە ، مرۆڤەکان تەریک و دابڕاوانە ، لە کونجی ژوورە تاریکەکان لە گۆشە تەنهاییەکاندا

بەئاگا لە یەکتری دەژین و دەمرن ..! بە مانایەک دونیایەکی بێ ڕەح
، بێ هەست ، بێ هەناسە ، دونیایەکی نەخشێندراو بە کۆمەدیایەکی
تووڕەهات و پڕوپووچ ، بێبەها و بێ ناوەڕۆک ..! لەلایەکی ترەوە ،
وەسفی دونیایەکی ترمان بۆ دەکات دونیایەک کە تیایدا ، مرۆڤەکان
لە نێو کەرنەڤالی خۆشەویستی هەناسە دەدەن و دەژین . پڕاوپڕ بە
مانای خۆشەویستی هەموو یەکتریان خۆشدەوێ .. خۆشەویستی و پێکەوەیی
، سیماو شوناسی ئەم کۆمەڵگایەیە . بە یەکەوە گۆرانیە بەسۆزەکانی
ژیان دەڵێنەوە ، بە یەکەوە پێکی شەرابی ئازادی و ڕەهایی هەڵدەدەن
..! دەستەفسکی لەم ژیانە ئارام و هێمن و سەرفرازیە ناو دەبات بە
بەهەشت . بەڵام بەهەشتێکی واقیعی ، بەهەشتێک لە سەر زەمین و
باوەشێنکراو بە هەناسەکانی مرۆڤ ..! ئەم بەهەشتە لەسەر
ئەستێرەیەکی تری ئەو کەونەیە ، کابرای گەلحۆ ڕۆچووە بەنێو
خەونێکی خۆشەوە دەیەوێ پەی بە نهێنیە پڕ ترسەکانی مردن ببات ..
دەیەوێ وەرزەکانی مردنیش تاقی بکاتەوە و لە دەرگای ئەو تاسە و
خۆزگانەش بدات ، کە برینە حەسترەتیەکانی مرۆڤ ساڕێژ دەکەن . بە
هۆی سەفەری خەونەوە لە جێگە و ڕێگە و هاومەملەکەتیەکانی خۆی دوور
دەکەوێتەوە ، لەوێندەرێش هەر مرۆڤێکی ماندووە ، هەر سادە و ساکار
و دڵ پڕ بەزەییە ، هەمیشە دڵی بۆ مرۆڤەکانی لای خۆیان لێدەدا و
بیریان دەکات . ئارەزووی ئەوە دەکات بگەڕێتەوە لایان ، کە بەرەو
بەهەشت دەڕۆن بەهەشتەکە دوورە و لەسەر ئەستێرەیەکی ترە .. لە
ڕێگادا کۆمەڵێک ئەستێرەیەک دەبیندرێن و دەدرەوشێنەوە ..! بە بڕوای
من ئەو وێنانە ئەوە دەگەیەنن (گۆڕینی دونیا و گەیشتن بە ژیانێکی
باشتر) کارێکی هێندە ئاسان نییە .. پێویستی بە هەوڵ و تێکۆشانی
زۆر و قوربانیدان هەیە ، دالەکانی (دووری ، مردن ، ئەستێرە ،
خەون) ئەم مەبەستانە دەپێکن کە باسم کردوون . بەمانایەک ، هیچ
شتێک مەحاڵ نیە لەبەردەم تێکۆشانەکانی مرۆڤ ، هەرچەندە
قوربانیەکان گەورەش بن ..! لە ئاکامدا ئاسۆیەکی گەش و ڕوون
دەخاتە بەردەم مرۆڤەکان . دەکرێ وێنەی درەوشانەوەی ئەستێرەکان
نیشاندەر و موژدەبەخشی گەیشتن بەم دونیایە جوانە بێت .. چەند
شکۆمەندیە بۆ نووسەر بەم مەبەستە پیرۆزەوە بنووسێ و قەڵەمەکەی
ببێت بە گەشترین مۆم بۆ ڕووناککردنەوەی ڕێگا تاریکەکانی بەردەم
ئامانجە گەورەکان ..! ” مەکسیم گۆرکی) لە کتێبی (هەدەفی
ئەدەبیات) باس لە جێگە و ڕێگەی نووسەر و ئامانجی نووسین دەکات .
نووسەران لە ئاستێکی زۆر بەرز دەبینێت ، بەرز تا ئاستی پەیامبەر
..! واتە نووسەر و پەیامبەر دوو مرۆڤن بە کۆمەڵگە دەئاخڤن ..
ڕۆژانە خەڵک چاوەڕوانی پەیامەکانیان دەکات . هەوڵدەدەن لە ڕێگەی
پەیامەکانیان مرۆڤ بەرەو ڕزگاری و بەرەو ئامانج و ئومێدەکانیان

ببەن . جیاوازی نووسەر و پەیامبەرەکان لە سەرچاوەی وەحی و ئیلهامەکانیانە ، سەرچاوەی وەحی و ئیلهامی پەیامبەرەکان لە سەرچاوەیەکی ون و خالقێکی نادیارەوەیە . بەڵام ، وەحی و ئیلهامی نووسەران لە نێو ئێش و ئازار و مەینەت و خولیا بەرزەکانی مرۆڤایەتیەوەیە ..! واتە سەرچاوەیەکی واقعی و دیار و هەستپێکراو ..! ئەم دونیا جوانەی دەستەفسکی وێنەی کێشاوە ، ئەلتەرناتیڤی ئەو دونیا واقیعیە پڕاوپڕە لە کێشەو ڕق و قینە و گۆشەگیرییەی سەردەمە ، کە مرۆڤەکان لەبەر ئەنجامی ناسەری مەینەتیەکانیان لە نێو خەون و خۆزگەکانیان وێنەی ئەلتەرناتیڤەکەیان کێشاوە و ئەویش دونیایەکی باشتری بێ چین و چەوساندنەوەیە . بە مانایەک ، ئەو بەهەشتەی دەستەفسکی لە چیرۆکەکەی وێنەی کێشاوە . ئەم خەونە بۆتە بەشێک لە بیرکردنەوە و ئومێد و لە نێو ڕووبەری نەستیان شوێنێکی فراوانی داگیر کردووە . زێدەڕۆیی نیە ئەگەر بڵێم ، ” مارکس و ئەنجلس ” بە نووسینی هەموو بەرگەکانی کاپیتال و نووسینەکانی تریان ، وەک ڕەخنە لە هیگل و فیورباخ و سۆشیالیستە تەباویەکان و ڕەخنە لە بەرنامەی گۆتە و ئایدیۆلۆژی ئەلمانی و .. بەم هەموو کارە گەورانەوە هەر ئەو مەبەستەیان پێکاوە کە دەستەفسکی لەم چیرۆکەیدا پێکاویەتی ..! دیارە مەبەستم ئەوە نییە لە بەهای ئیشەکانی مارکس و ئەنجلس کەم بکەمەوە بەڵام ، مەبەستمە ئەوکارەی دەستەفسکی بەرز بنرخێنم . لەگەڵ ئەوەشدا دەنیام نووسینەکانی مارکس و ئەنجلس یارمەتیدەر و سەرچاوەیەکی گەلێک بەسوود بوونە بۆ بەرهەمهێنانی ئەم چیرۆکەی دەستەفسکی ..!

دەستەفسکی لەم چیرۆکەیدا ، خۆشەویستی نێوان مرۆڤەکان ، بە بنەڕەتیترین بگرە هۆکارێکی پێشمەرج بۆ خۆشی و حەزوئارەزووەکانی هەر کۆمەڵگەیەکی ئارام و خۆشبەخت داناوە . بەمانایەک ژیان بەبێ خۆشەویستی (گەلحەیی و مردنە) مرۆڤ پەنا بۆ کوشتنی خۆی ببات گەلێک باشترە ..! بەمانای لە کۆمەڵگەیەکی بێ خۆشەویستی ، مردن سەرفرازترە لە بوون ..! ئەوەتا لە شوێنێک پێمان دەڵێت (خەڵکت خۆش بوێت وەک ئەوەی چۆن خۆت خۆش دەوێ ..!) لە سیاقی مانای ئەو ڕستەیە و ناونیشانی چیرۆکەکە ، هەست بە وێنەیەکی پرادۆکسی دەکەین بەمانایەک ، دوو حالەتی دژ بەیەک لە چوارچێوەی یەک ڕستەدا یان دەقێکدا ، ئاخر گەلحەیەک کە هەموو کۆمەڵگە ڕێز و حوڕمەتەکیان بە قایل نیە و هەمیشە بە گاڵتەجار و گەلحە سەیری دەکەن ، پێی پێدەکەنن ، لە ئەنجامی توورەهاترین و نزمترین ئاستی ژیانی خۆیدا ، لە پەڕی گۆشەگیری و تەنیاییدا ، تا ئاستی ئەوەی مەرگ بە ئاوات بخوازێت یان لە هەوڵی کوشتنی خۆی دا بێت . کەچی ،خەونەکانی ئەم گەلحەیە دونیایەکی تەواو پێچەوانەی ئەم پێناسەیەی سەرەوەیە ..!

وەک مرۆڤەکی ڕزگاربەخش هەوڵ دەدات ، لە موسیبەتەکان ڕزگارمان بکات و دونیایەکی نەخشەندراو بە ئومێد و ئارەزووەکانمانەوە . دونیایەکی هەوتەریب لەگەڵ خەونە جوانەکان و پیرۆزی مرۆڤایەتی دەخاتە بەردەممان . هەر لێرەوە پرسیار و گرێی وێنە پارادۆکسیەکەمان مانا پەیدا دەکەن . یان دیمەنەکی تر کە مرۆڤ تووشی سەرسامی دەکات ئەوەیە ، کە مرۆڤ تا ئەوپەڕی بەسنووری لەنەو خەیاڵ و ئەندێشە و بیرکردنەوەکانی کابرای گەلحە پیرۆزە و کائینەکی پڕ بەهایە . بەیە لەم کاتی دوورکەوتنەوە دەی بەیان لەدەدا و ئومێدی ژیانەکی باشتریان بە دەخوازە و هەموویانی خەشدەوە ، بە ئەوانەشەوە کە گاڵتەیان پێدەکرد و پێی پێدەکەنین ..! ئەمەش ئەک هەمان ئەو وەنەیەیە کە " لیق تەلستەی " لە چیرۆکی (کەچی هەتا هەتایی) دا وەنەی کێشاوە . لە هەردوو چیرۆکەکە وا هەست دەکەی ، مرۆڤ شایستە بە هەموو پیرۆزیەک و ڕێز و خۆشەویستیەکە ، ئەم ڕەسەنایەتی و بنەڕەتی بوونە بە مرۆڤ دەگەڕێتەوە . هەر لەم چیرۆکەدا ، واتە لە (خەونی پیاوەکی گەلحە) دا ، دووجەر پێکەنین دەبیندرە یەکەکیان ، لە پشت مەدلوولەکانی زاراوەی گەلحەوە کە لەنێو کەشکە ڕازاوەکانی خواپەداوەکان دەبیستری ..! پێکەنینەکی بەمانا ، مردوو ، نامە بە پیرۆزی و بەهاکانی مرۆڤ ، نامە بە جوانیەکانی سروشت و ڕوخسارە ئیرسیەکەی خۆشەویستی ، نامە بە خەون و خەیاڵە پڕمەییەکانی مرۆڤ ..! پێکەنینەکی تر ، لە پشت مەدلوولەکانی خۆشەویستیەوە دەبیندرە ، کە لەژەر کەپر و دەوارە شڕەکانی ئەو خڕانەوە دەبیسترە ، کە لەم دونیایە نایەکسانەدا فڕەدراونەتە کەنارەوە و خواپەداوەکان پەیان دەڵەن گەلحە ..! پێکەنینەک کە لەناخی ناخەوەی ڕاستی و پاکی و بەرائەت و سەوزی مرۆڤەکان هەلقوڵابە ، پێکەنینەک هاوجووت لەگەڵ جوانیەکانی گوڵ و گەڕانیەکانی ڕووبار و تریفە ئومێدبەخشەکانی باران ..! شتەکی تر لەم چیرۆکەدا دەکرە باسی بکەین ، ئەویش (خەون) ە .. کە وەک کردارەکی ئامانجدار ، بە گەیشتن بە ترۆپکی مەبەستەکان بەکارهاتووە . بە مانا فرەیدیەکەی ، دەستەفسکی لە ڕێگەی کرداری خەونەوە توانیویەتی بە نەو ڕووبەرە نەستیەکان ڕەبچە و لاپەڕەی غەریزە چەپەندراوەکان هەڵبداتەوە و لەوەدا ، ئاوات و هەقیە تەز لەسەر نیشتووەکانی مرۆڤەکان ببینە . تاسەکانیان ، ڕازەکانیان ، عەشقەکانیان ، خەون بە داهاتوویان ، هەموو ئەمانە ببینەت . لە ڕاستیدا ئەم جوانکاری و ئەفراندنە لە بواری دەروونی و دەرخستنی ڕاستیە شاراوەکانی نەو ناخی مرۆڤ و شیتەڵکردن و خوەندنەوەی دەمار بە دەماری حەزوو ئارەزووەکان ، من پەموایە ئەوە داهەنانەکی گەورەیە ، هەر ئەوەیە وایکردووە ، کە ئەم دەقە بە

هەتاهەتایە بە زیندوویی بمێنێتەوە .. لە کۆتایی چیرۆکەکەش دەستۆفسکی ئەم مەبەستەشمان پێدەڵێ / کە ئەو دونیایە باشترەی بە بەهەشت ناوی بردووە دەکرێ مرۆڤەکان پێی بگەن .. بەڵام مەرج نیە وەک شتەکەی ئەزەلی و ئەبەدی بمێنێتەوە ..! دەکرێ تەنگژەکان ، کێشەکان ، مردنەکان ، شەڕەکان ، گەلحەییەکان ،.. دووبارە دەست پێبکەنەوە و دیسان بە ڕەنگێکی تر و لە بەرگێکی تردا دووبارە ببنەوە ..!
کە ئەمەش فاکتێکە بۆ بەردەوامبوونی ژیان و مرۆڤ ..!

سەرچاوە :
Dostoyevsky
Notes From Under Ground
Anew Transistion with Afterword
By Andrew R.Macandrew

دووەمین کتێبی نووسەرو ڕۆژنامەنووس(ئاکۆ عەبدوڵڵا) چاپ و بڵاوکرایەوە.. ئا: کامەران حاجی ئەلیاس

دووەمین کتێبی نووسەر (ئاکۆ عەبدوڵڵا)، بەناوی "هارمۆنیا کەمەڵێک ترۆپ لە جیهانی میوزیک "چاپ و بڵاوکرایەوە
لەسەر ناوەڕۆکی کتێبەکەد ، نووسەر ئاکۆ عەبدوڵڵا دەڵێت "ئەو کتێبە هەوڵێکە بۆ چونە ناو مێژووی میوزیکی جیهانی و ئاشنابوون بەژیان و بەرهەمەکانی هەندێک لە ترۆپکە دیارەکانی. ئەو ترۆپکانەی لە تەک سەختییەکانی ژیان و ئازارەکانی ناخ، بابەتی وەهایان داڕێژت و ئامێرەکانیشیان وەها بە هێنا دەنگ تاکو ئاوازی جوان و شیرین دەربکەن و کار لەناخی مرۆڤ بکەن".
هەروەها دەڵێت" لەوەتەی هەم حەزم لەهونەرە بەهەموو جۆرەکانییەوە. هەوەمدا ببمە ژێنیاری ئامێرەکی میوزیکی. ماوەیەکیش لەلای یەک

لەمامۆستا چاکەکان مەشقم کرد. دوای ئەوەی بەو ئاواتە نەگەیشتم، کاتێک دەروازەی رۆژنامەنووسیم بەڕوودا کراوە، لەتەک نووسینی بابەتی دیکەی کەلتووری، لەو بوارەش هەوڵمدا و کردم بە شوێنگرەوەی حەزەکەی ئەوسام. پوختە کە نەبوومە ژەنیار، توانیم ئەوە پێشکەش بکەم کە لە پێشتانە، بەو هیوایەی جێگەی خۆشحاڵی ئێوە بێت”.

لە کۆتایی دا نووسەرئاکۆ عەبدوڵڵا دەڵێت” هەوڵەم داوە، بەجیا ژیان و بەرهەمی میوزیکی بیست و چوار کەسایەتی دیاری ئەو بوارەی لەژێر وێنەی خۆیان و بەناونیشانی تایبەت بەپلە و پێگەیان لەبوارەکە بەسەرکردەتەوە کە هەریەک لەوانە تروپەکن لەترۆپکەکانی میوزیکی جیهانی. دەربارەی ژیانیان گرنگی تایبەتی بەو وەستگانە داون کە لەناویاندا کەسایەتی و هەڵوەستیان لەساتە هەستیارەکانی ژیاندا دەرکەوتووە. سەبارەت بە بەرهەمەکانیشان هەوڵەم داوە گرنگترین کارەکانیان و کاریگەرییان بەخوێنەر بناسێنم”.

شایانی باسە لەتەک ئەو کەسایەتییانە نووسەر بە بابەتێکی وەرگێردراوی بەناونیشانی (هۆش و داهێنانی میوزیکی) کتێبەکەی بەکۆتا گەیاندووە. وەک لەپەراوێزەکەی ئاماژەی بە کردووە (لەبەر گرنگە ناوەڕۆکەکەی بەباشی زانیوە کتێبەکەی پێ بەکۆتایی بگەیەنێ).

کتێبی “هارمۆنیا کۆمەڵێک ترۆپ لە جیهانی میوزیک “بەتیراژی 500 دانە لەچاپخانەی ڕۆشنبیری سەر بەوەزارەتی ڕۆشنبیری، چاپی یەکەمی بڵاوکراوەتەوە.

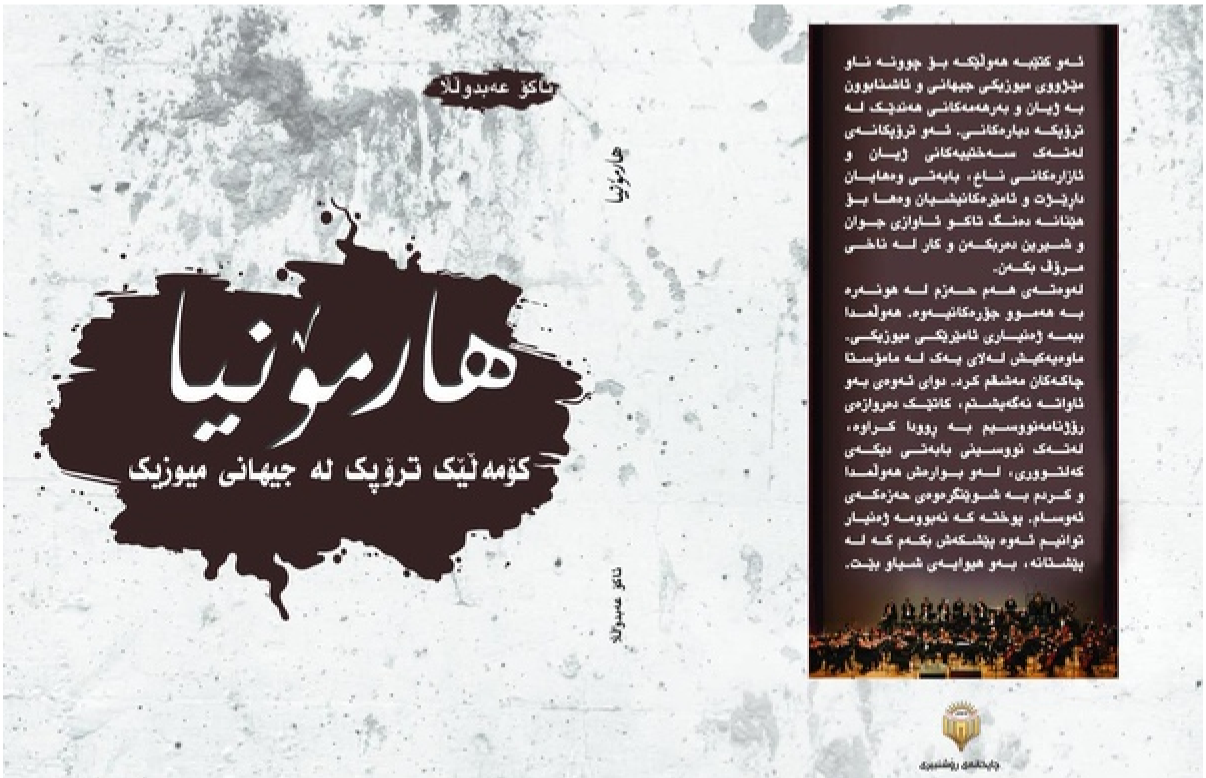

لە بارەی نۆڤلێتی (کچەی خوێنەر) کەمێ دەدوێم.. تەلار تاهیر

- بەشی یەکەم :

لە بارەی نۆڤلێتی (کچەی خوێنەر) کەمێ دەدوێم .. نۆڤلێتی (کچەی خوێنەر) یەکێکە لە بەرهەمە دانسقە و کاریگەرەکانی نوسەر و شانۆکار مامۆستا (نیهاد جامی) ، کتێبێکی قەبارە بچووکە ، بەڵام زۆرترین کاریگەر بەسەر خوێنەرەوە جێ دەهێڵێت ..!! ناوەرۆکی کتێبەکە باس لە چیرۆکی کچێک ئەکات کە لەسەر زاری خۆی کە پێی دەڵێن " کچەی خوێنەر " کە قوربانی دەستی کەسانی ڕۆشنبیری وەک (سالح یاسین)ی ڕۆماننوس و (محمود قادر)ی شاعیر و (عەزیز ناسر)ی شانۆکارە، کە بە ناوی عەشق و خۆشەویستی و زەواجەوە فریوی ئەدەن و دوای فرامۆشی ئەکەن ..
من کە لە خوێندنەوەی ئەم کتێبە بومەوە ئەو وتەیەی ئەلبێرد کامۆم بیرکەوتەوە کە دەڵێ: (کەسێک هەر لە بنەڕەتە گەمژە بێت کتێب ڕۆشنبیری ناکات) ، لێرەدا مەسەلەکە هەر ئەوە نییە کەمێک کەس بە ناو ڕۆشنبیریەوە زەفەر بە کچەی خوێنەر ئەبن ، بەڵکو سەیرەکە ئەوەیە خودی کچەی خوێنەریش بەرەو دونیای مەعریفەت هەنگاو دەنێت کەچی دەکەوێتە داوی ئەو کارە هێڵە بێد ئینسانییەوە ، لەمەوە بەمان دەر دەکەوێت ڕۆشنبیر بیت یان نارۆشنبیر لە کۆتاییدا تۆ مرۆڤی ، ئەنگە کەمێکە هەستی وژدانەر هەبێ لە بابەتی مەعریفە بە دەر بێ لەوانەیشە لە بابەتی مەعریفەش بەدەر نابێ ، وەلێ ڕۆشنبیرەکان تەزە شارەزا و لێزانانە هەنگاو دەنێن بۆ ئەو بابەتانە ..!! کاتێ ناوی بە مەستورە خانم دەڵێت : مەستورە کە حەسناو ئەدیبە حیسابە هاتە خەوم ئەمشەو بە چ نازێک و عیتابە ، من باسی ئەوە ناکەم ئەم شیعرە غەزەلە یان ئەرەتیکیە یاخود ئەچێتە چی قالبیکی شیعریەوە ، بەڵام ئەگەر هەستێکی وژدانەر

نەبوایە بە جۆرەک لە جۆرەکان هەرگیز ئەم شیعرە بە ئەندازەی ئێستا لە دایک نەدەبوو ..!! ئەگەر کەسێک پێم بڵێ پێناسەی کتێب چییە؟ لە وەڵامدا دەڵێم: پردێکە لەم دیوی نەزانینەوە بۆ ئەو دیوی مەعریفەت ! ڕەنگە کچەی خوێنەر بە تەواوی بەو پردەیە نەپەڕیبێتەوە ، بەڵام لەرێدا پرسیارێک دێتە ئاراوە .. باشە ئەو کەسانەی کە زەفەریان بە کچەی خوێنەر برد پێی نەئەوترا رۆشنبیر ؟ لە وەڵامدا دەڵێم : مەرج نییە کتێب هەموو کەسێ رۆشنبیر بکات وەک چۆن لە پێشودا ئاماژەمان بە وتەکەی ئەلبەرت کامۆدا کە دەڵێت : ((کەسێک هەر لە بنەرەتدا رۆشنبیر نەبێت کتێب رۆشنبیری ناکات)) بە بۆچوونی من دونیای کتێب و خوێندنەوەش هاوشێوەی دونیای عیبادەتە ، بە نموونە لە ئایینی پیرۆزی ئیسلامدا هەیە لە پاش نوێژ و ڕۆژوکەیدا درۆ و دزی و کاری خراپە ئەنجام دەدات واتە ، تا نییەتی گۆرانکاری لە بوونی خۆتە نەهێنی هەزارەها نوێژ و رۆژوو ناگاتە ئەو تاقە نوێژەی کە بە ڕوح نییەتی گۆڕانەوەت داوە بە لای خودا بەهەمان شێوەش لە دونیای کتێب و خوێندنەوەش خوێندنەوەی هەزارەها کتێب ناگاتە خوێندنەوە ئەو چەن کتێبە کەمەی کە بە مەبەستی گۆرانکاری خودی خۆت ئەیخوێنیتەوە راستە رۆشنبیرەکان پێشەنگی گومەلگان بەڵام ، مەرج نییە هەمیشە تەنیا پەند و ئامۆژگاری لە ڕۆشنیرەکان وەر بگرین لە ڕۆمانی “زۆربای یۆنانی” خودی زۆربای یۆنانی کەسێکی نارۆشنبیر و لادێی ئەبێ کەچی ئەو هاورێی کە لەگەڵی ئەبێ کە پێی ئەلێ “سەرۆک” کەسێکی نوسەر و رۆشنبیر ئەبێ ئەگەر لە ڕۆمانەکە ورد بینەوە ئەوەنەی پەند و ئامۆگاری لە ڕەفتار و گۆفتاری زۆربای یۆنانیەوە وەرئەگرین بە پێچەوانەوە پەند و ئامۆژگاری لە هاورێکەیەوە وەرناگرین ، یاخود جاری وا هەیە دایکی شەهیدێک یاخود باوکی شەهیدێک نەخوێندەوارن ، بەڵام قسەی هێندە کاریگەر ئەکەن کە هیچ ئەدیب و نوسەرێک بە زمانی قەڵەمەکەیدا نەهاتووە ..!! نەقلەتی کچەی خوێنەر بە جۆرە لە جۆرەکان هەستی کچێنی بریندار کردم چونکە ، ئەو عەقلییەتە کۆنەی بیرخستمەوە کە لە دەر زەمانەوە کە کچ بە زەعیفە و لاواز لە قەڵەم دەدەن ، واتە کچ ناتوانێ ئاگای لە خۆی بێت تەنانەت ئەگەر ڕۆشنبیریش بێت ، بەڵام کچ دەتوانێت خۆی ببێت بە فریادڕەسی خۆی شەهرەزاد ئاسا شۆرشی عەقلی بکا و ببێت بە فریادڕەسی کچانی دیکەش . وتەیەکی فەڕەنسی هەیە ئەڵێت : هەمیشە خۆت فێری بەرامبەرکانت ئەکەی کە بەچی شێوەیەک ڕەفتارت لەگەڵدا بکەن ! واتە تا خۆمان ڕێگا بە

بەرامبەرەکانمان خۆش نەکەین هەرگیز بۆ ئەبەد ناتوانن زەفەرمان پێ ببەن ..! ئەبێ هەمیشە چرای هیوایەک بهێڵینەوە بۆ رزگار بوون لە تاریکی و جەهاڵەت ، چونکە کەسە دواکەوتووکان ئەوە دیارە بە چ ئاستێک لە ئافرەت دەڕوانن بەڵام ، لەم ڕۆمەنەدا کەسە ڕۆشنبیرەکانیش وەک کارەکتەری سالح یاسینی ڕۆمانوس و محمود قادری شاعیر و عەزیز ناسری بەهەمانشێوە لە ئافرەت دەڕوانن ، ن□قل□تی کچەی خوێنەر وەک کورد گوتەنی (ئەمیشم چوو ئەویشم چوو) بەڵام لە کۆتایی ئەم کتێبە بۆم دەرکەوت کە چەن رۆشنبیر بیت هەمیشە دەماری پیاوسالاری و نێرسالاری لە ناخی کۆمەڵگای ئێمە بوونی هەر هەیە .

- (ماویەتی)

ئێوارانن□.. ١٤.. سەردار جاف

ئەم ئێوارە چرپە چرپی دوای رێزان و لەنجە و سەما
حەوشەیەک دەبێتە جێ حۆری و بە دەم بزەیەکەوە
لێوەقرچەی لێدێ و لە کاروانما بە جێما
ئیدی هەستەکان وەک دەمە و ئێوارە زەردزەرد دەچنەوە
لەودیویشەوە قریوەکان هەڵپەڕکێ دادەبەستن بۆ کەناری ئارامی ورد ورد دەبنەوە
ئێوارەیە و شەوبا لە سۆراغی نیوەڕوانێکی تەمتومانە
عەوداڵ و خەراباتی رۆحێکی سەر لیشێوانە
ئێوارەیە و کنە و منەی بۆنی دەفتەرەکانی نێو پەڕەی گوڵ دەکا
پەرژینە شۆڕەبییەکانی دارستانیش
مەیلی دیدار و کردنەوەی پەڕەی دڵ دەکا
هەر دوێنێ دەمەدەمی ئێوارانن□
چایەکی لیبتۆن، دوو رۆحیانەتی بە دەم نۆشی قاوە تاڵەکانەوە دزی
پەشمەکانە لە ناو زەدرباوی ئێوارانا تووانەوە
خولیاکانیش لێوڕێژی عاجزی
کەچی نها لێوی لێوانەکە لێوڕێژە لە لێوڕەنگیی و سووراوی لێوی

گرتووە
شەرابی□کی سپی سپی وەک رۆحی خۆی،
مەستبوونی بۆ شەوارەی جواناوی لێوی بردووە
ئەمە چ ئاتەشگایەکی پڕ گوناهە ، کە خوا بۆ خۆی فەرشی پ□رزینی بۆ رادەخا
لە سەربانی ماڵی باجی گولچینەوە چاوەکان هەر کزۆڵەن و مەرگ دەچێژن
پێ دەشتێ بۆ خۆی بەهەشتە و وا مەملەکەتی ئەو گوڵە بە دووی شنەیەکدا رادەکا
ئێوارەیە و تۆفان رێگر و قاچاخە، یانیش کەنار بۆ قووڵایی قووتیان دەدا
ئەم پەژمودە نایەتەگۆ هەستەکان تەواو دەبنە ئاو نغرۆ دەبن
بۆ مەستبوونی دیدارێ دەریا لووش و بەرەو شێتییەکیان دەبا
بونە تابلۆی بریقەدار و رەنگاو رەنگ
رێ دەبڕن دەڕۆ دەرۆن بەرەو ئافات
ئەمجارەیان قریوەکان لە ڤۆڵتێرس مەحاڵە زنەی ئاوێ نەتەقێنێ و
بۆ قینی ژن و پیاوێکی شەڕانگیز نەیان بات
دیسانەوە بیرت نەچێ خۆشمدەوێی خۆشەویسترین کەسم

ئەڵمانیا
٢٠٢٣ / ٢ / ٣

شار له هڵبوون و کوژانه‌وه‌یدا.. نه‌ژاد عزیز سورمێ

(ئه‌دۆنیس)ی شاعیر شاری بێرووت به چه‌ند سندووقێك ده‌شوبهێنێ ، تاريك و داخراو…
ئێستا شاره‌كان وه‌ك جاری جاران نه‌ماون كه له تێكستێكی ليريكی ده‌چوون و به گه‌لێك یاده‌وه‌ری قۆناغه جیاجیاكانی ته‌مه‌ن ههڵده‌بوون و ڕۆشنایيان له تۆقه‌لانان ده‌بينرا .. شاره‌كانيش وێنه‌ی ئه‌و خهڵكانه‌ی

تێیدا دەژین هەڵپەی شتێکیانە نازانن چییە ، بەخێراییەکی نەگەڕ و بێهودە بە دوای یادەوەرییەکانییانەوە بەڕێوەن ، بەڵام بۆ کوێ ؟ خۆشیان نازانن!!

ئەدۆنیس هەر لە باسی بێرووتدا دەڵێ: ئەگەر بێرووت (بێگومان ئەو باس لە بێرووتی ئێستا ناکا کە بووە بە تاقیگەی شەڕ و ماڵوێرانی و لە مێژوو خراوەتە دەرەوە) لە شوێنەواری ڕۆژئاوا دابماڵن لە دوو شتی زیاتری تێدا نامێنێتەوە ، مزگەوت و کەنیسە…

(شار) هەڵکەوتێك نییە لە دەرەوەی مێژوو ، لە دەرەوەی جوگرافیا ، بۆیە تا بکرێ دەخوازێ لە کەلەپووری کەڵەکەبووی خۆیەوە گەشە بکات ، بەنەخشە و پلانێك ڕێگە نەدرێ لە سرووشتی دەوروبەریدا بتۆرێ..
ئەمە کاری ئەندازیارەکانمانە ، کە جێی داخە بە میتۆدی باڵانوێن کار ناکەن ، بۆیە دەبینی بیناکانیشمان وەك خۆمان بە نەزمی ئەوپەڕگیرایەتی چاو لە دەر و دوور لەو ئاهەنگە هێمنانەی ئاسۆمان لەبەر چاو ون ناکا و پێی ڕاهاتووین..

ڕواڵەت و ناوەڕۆکی شارەکانمان لە پێویستی ئادەمیانەدا سەرچاوە ناگرێ ، لەوەڕا سەیر دەکەی هەمیشە دەوروبەر ڕەتیان دەکاتەوە..

شارەکانمان زیاتر لە کۆمەڵێك کوتلەی کۆنکرێتی و مەڕمەڕی کەڵوڵاڵ دەچن بە تەك شەقام و شۆستەی بەرتەنگ و هەناسەسوار ، دانیشتووانێ خەمخۆرەکانیان نابینن ، ئەوانەی مەبەستیانە لەگەڵ سرووشتی خۆیدا بیهێننەوە و لە یادەوەریی دەستەجەمعیدا جێی بکەنەوە…

شار لە حاڵەتی ئێستایدا وا دێتە پێش چاو پەناگەیەکی کاتیی بێ ، بە زۆر نەبێ هیچ کۆڕێکی لێ گەرم نابێ .. لە گرێژنە چووە ، بەندی بە چیمەنتۆی کەڵەکەکراوی سەریەکتر و بە نەخشەی خواستراوی نامۆوە پساوە.. نەگشتیی ڕەها دەردەبڕێ ،
نە لەسەر بناغەی خۆیدا هەڵنراوە ، بەڵکو لە ڕوانینی کاتیی سەقەتەوە ، بەڕادەیەك ساختمان و بیناکان لە میکانۆی دەستی منداڵان دەچن .. جوانن کە خانوویەکی جوانی پێ دروست دەکرێ ، بەڵام بێگیانن و دوورن لە ژیان..

دەخوازێ پێش ئەوەی لە شارەکانمان هەڵبێین ، هەوڵێك بەو ئاراستەیە بدرێ شاری تێراو لەگەڵ دانیشتووانیدا ئاشت بکرێتەوە…

کۆڕنیشی غاز.. نەوزاد بەندی

ئیتر مەڵێن ،
حوکمەتەکەمان بێ خەمە ..
فەرموو بەو تۆف و بارانە ..
بێ ماستاو .. بێ مامە حەمە ..
قۆڵی مەردی لێ هەڵماڵی
بە خاکەناز ..
بۆی بنیاتنان
کۆڕنیشی غاز …

⋆ ⋆ ⋆
ئەک سڵاوت لێ بێ سەرۆک ..
حەقتە میللەت بۆت دێنە چۆک ..
حەقتە فڕۆکەی تایبەتی
سەد ملیۆنیی ..
حەقتە ملیارەها ملیار ،
کە دێتە دەر
لە درز و دەلاقەکانی
دەسەڵا تێکی کارتۆنیی ..

⋆ ⋆ ⋆

ئەک سڵاوت لێ بێ میللەت ..
بووی بە عیبرەت ..
قاڵ بووی بە ملکەچی و زیللەت ..
ئاژەڵیش ئیدارە ناکا
ساتێ بێتە ناو تەویلەت ..
ڕایکێشە باری کۆیلەبوون ،
ڕایکێشە سەد هەزار عیللەت ..
دەم نەکەیتەوە ..
نەجوڵێی ..
با لە دەستت نەچێ
ناز و نوز و نیعمەت ..

گوناحە ، گوناح تەمەنتان هەزاران هەزار ساڵ نەبێ ..
باشە ئێوە خوانەخواستە ئینقیراز کەن ،
چ شارێ ئەتوانێ ببێ
بە شاری قوربانی و هەڵمەت ؟
بە شاری هۆلاکۆ بەزێن ؟
کێ ئەتوانێ هەڵگرێ
چەکوشی کاوە و
شارستانیی ئاشوور و مەد ؟؟
هەزار جار ئافەرین میللەت ..
ڕیزی کەن ، بتڵ و سەیارە و
سەرەی سەرانە و باجەکان ..
ڕێک بە دیقەت ..
بە ڕاستی مەردی هەردانن
بە ڕاستی هەردی مەردانن ..
گەلی وەک ئێوە نابێ .. قەت ..